

OTTO GELSTED

T I B I R K E B A K K E R

Med Tegninger af
I B ANDERSEN

KØBENHAVN

Arthur Jensens Forlag

1941

I N D H O L D

FORORD	7	En Kulsvierbonde	43
EGNENS HISTORIE	9	En Pige fra Sverige	44
Litorinahavet	9	EGNENS BILLEDE	47
Sandflugten	10	Stranden ved Annisse	47
Hegnet	16	Søen og Mosen	49
To Ruiner	18	Insekter	50
Helene Kilde	19	Bakkerne	54
Hovbonden og Kulsvieren	30	Genfærdshavet	58
»Den store Ufred«	33	Hegnet	58
Frederiksværk	34	Landevejens Poesi	60
MANDS MINDE	37	Købmandshandelen	61
Streng Vinter	37	Egnen i Kunsten	61
Tørvermosen	38	I TIBIRKE BAKKER	65
Skolen	40	Sat i Musik af Svend Erik Tarp under Titlen :	
Ildebrand	41	»Her har Hjertet hjemme«	

F O R O R D

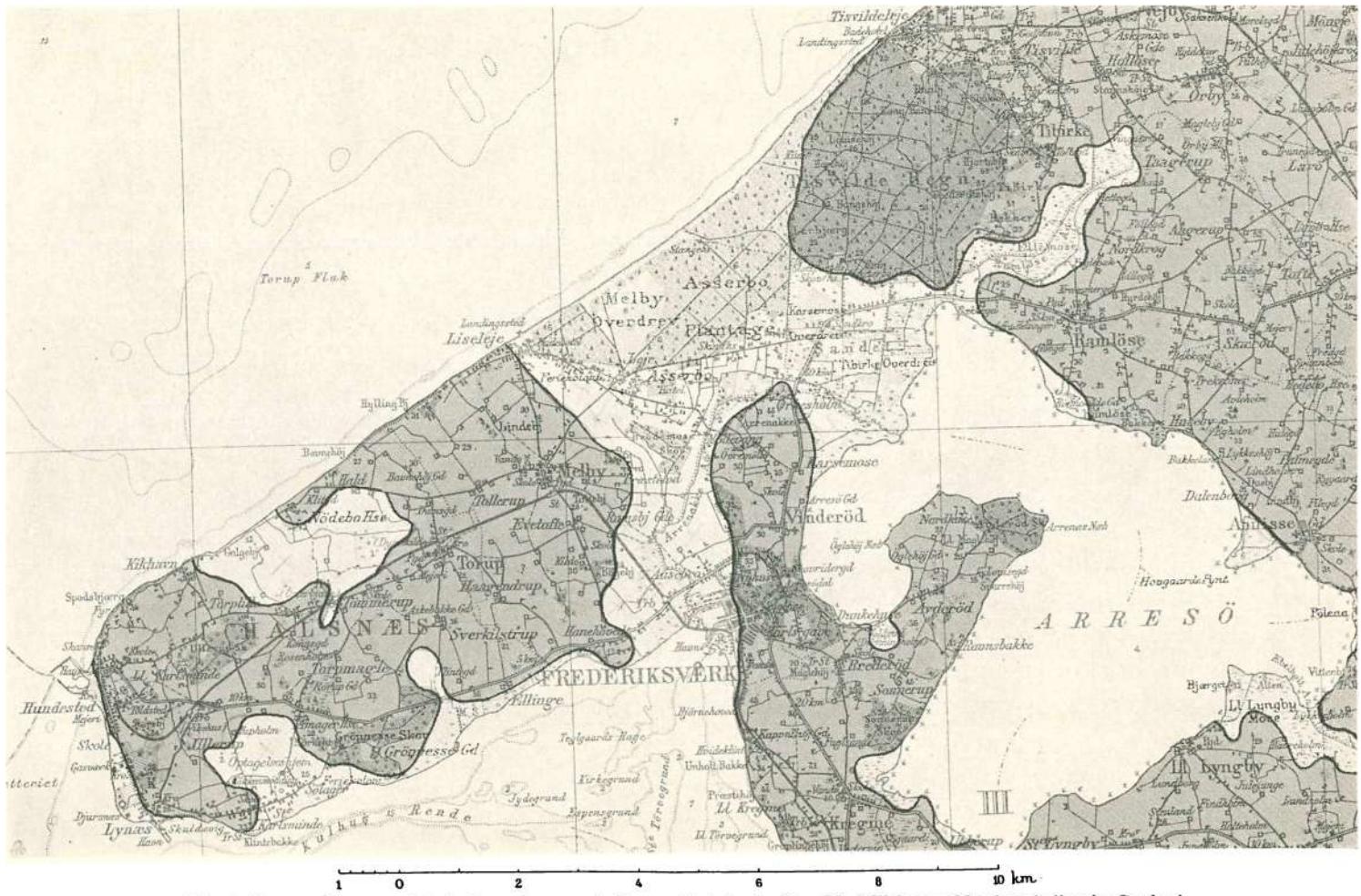
Her skal fortælles lidt om Tibirke Bakker og den Omegn, der strækker sig mellem Punkterne Tisvilde og Liseleje, Frederiksværk og Annisse. Først skal der siges noget om Egnens Tilblivelseshistorie --- man forstaaer ikke det nuværende Landskab, dersom man ikke er klar over, hvordan det er opstaaet. Egnen forfølges op gennem Tiderne, og der søges fremkaldt et Billede af Livet heroppe, saadan som det formede sig i Slutningen af forrige Aarhundrede, længe før den nu herskende Landliggerbebyggelse satte ind. Her har især fhv. Gaardejer *Niels Nielsen* fra Fogedgaarden været mig til uvurderlig Hjælp ikke blot ved de mundtlige Meddelelser, han har givet mig, men navnlig ved at stille et betydeligt, skriftligt Materiale til min Raadighed. Hans Hukommelse er et levende Egnsmusæum. Meget Stof er ogsaa hentet fra *Hans*

Otriks fortræffelige Egnsbeskrivelse »Tisvilde og Omegn«. Om Egnens Geologi se: *V. Milthers: Nordøstsjællands Geologi.* Kbhvn. 1922. (Med farvelagte Kort).

Endelig skal der tegnes en Skitse af Landet, som det nu viser sig for en, der holder af at færdes heroppe, og der skal meddeles et og andet om Egnens Tilknytning til Litteratur og Malerkunst. Det er ikke Meningen at give en Turisthaandbog, men for den, der endnu ikke kender Egnen, skulde Bogen kunne tjene som en lille Introduktion. Maaske vil ogsaa de bosatte kunne finde Fornøjelse i Bogen, om ikke i andet saa i Ib Andersens Landskabstegninger.

2. September 1941.

Otto Gelsted.

Litorinahavet, skitsemæssigt indtegnet paa et Generalstabskort efter V. Milthers: Nordøstsjællands Geologi.

E G N E N S H I S T O R I E

Litorinahavet.

Vil man have et Indtryk af Tibirkeegnens Geologi, dens Tilblivelse, saa kan man ikke gøre noget bedre end at gaa op paa en af de høje Morænebakker en Aften, naar Mosekonen brygger. Der, hvor Taagen nu strækker sig, har i sin Tid Fjorden gaaet, og Bakketoppene, der stikker op af Taagehavet, har engang været virkelige Kyster og Øer. Spøgelseshavet dernede er et virkelig Genfærd af forsvundne Vande. Arresø har engang været en dyb Fjord, der i et bredt Gab mundede ud i Kattegat, der hvor nu Melby Overdrev ligger, og Østersen har levet ved Arrenakke.

Det Hav, der her er Tale om, har faaet Navn efter en Havsnegl *Litorina*. Det strakte sig i to Fjorde ind over den nuværende Ellemose og syd for Annisse ved Pølaaen. Tværs over det Sted, hvor nu Frederiksværk ligger, var der Udløb til Roskilde Fjord, og Halsnæs var en Ø ikke saa stor som Amager. Ud i Havet strakte sig en Halvø med to Tanger som en Hummerklo: Arrenakke og Avderød. Ved dette Hav, der nu lever et Drømmeliv i Mosekonens Bryg, har Stenalder-

manden holdt til. Der er dog kun fundet to Skaldynger — Køkkenmøddinger — fra Stenalderen, begge to syd for Melby Overdrev, mens Roskilde Fjord vrimler med Køkkenmøddinger. Men af en eller anden Grund er Østersen ikke gaaet ind i den nuværende Arresø.

Geologerne kan føre os endnu langt længere tilbage — til Kridttiden. Dengang var der paa Nordsjællands Plads et dybt Hav, paa hvis Bund det hvide Dybhavsslam aflejredes, der senere blev til Skrivekridt. Slammet er saa rent, at Stedet maa have været næsten helt afskaaret fra Tilsøsel af Materiale fra Land, skønt Kysten ikke har ligget langt borte. Danmarks Grundvold er dannet af bittesmaa, encellede Dyr, der har haft Evne til at afsondre en Skal, de kunde bo i, ja i mange Tilfælde er der Tale om mangekamrede, fint snoede Skaller, hvis Form kan minde om moderne Teknik. Tager man et Stykke Skrivekridt og slemmer det op i Vand, saa vil det under Mikroskopet vise sig, at største Parten af Kridtet bestaar af *Foramifer*-Skaller. Efterhaanden som de døde Kridt-

dyr gennem Tusinder og Tusinder af Aar er dalet ned paa Bunden, har de dannet de Lag, der bærer Nutidens Danmark. Saadan er ogsaa Smaamanden, der op gennem Tiderne har ryddet, opdyrket og bebygget Danmark, mikroskopisk lille, men det er ham, der har lagt Danmarks Grund.

Med Tertiærtidens Indtræden maa der lidt efter lidt have fundet en saa gennemgribende Hævning af Havbunden Sted, at Nordsjælland gik over til at blive tørt Land, og det har rimeligvis ligget hævet over Havet hele Tertiærtiden og Kvartærtiden igennem.

Under Istiden er Nordøstsjælland blevet overskredet af Indlandsis flere Gange og fra forskellige Retninger. Da Isen trak sig tilbage, laa Tibirke Bakker som en mægtig Op-hobning af Morænemateriale. I Postglaciatiden har saa det nordøstlige Sjælland været underkastet en Sænkning, som var størst mod Nord, og som medførte store Ændringer i Fordelingen mellem Land og Hav. Dengang opstod det Hav, der gjorde Halsnæs til en Ø og satte Arresø i Forbindelse med Kattegat og Roskilde Fjord. Vi er paany i Litorinatiden.

Landet er igen begyndt at hæve sig allerede i den yngre Stenalder — i den nordlige Del af Havbugten, der nu indtages af Melby Overdrev, har man fundet talrige Brud-stykker af Stensager, ildskørnede Sten og Flintaffald, der viser, at der her har været en Stenalderboplads.

Sandflugten.

Da Landet efter Litorinatiden begyndte at hæve sig, opstod lavliggende, sandede Strandaflejringer. Efterhaanden trængte der Skov ud paa de lave Flader — kun hundrede Alen fra Stranden har man fundet gamle Egestubbe, længere inde Bøgestubbe. At de høje Bakkedrag, der nu er omgivet af Tisvilde Hegn, var bebyggede i Broncealderen, kan man se af de mange Kæmpehøje. I 1163 oprettedes *Asserbo Kloster* — et godt Vidnesbyrd om, at der paa det Tidspunkt ikke var Tale om generende Sandflugt. Omtrent 1447 blev Asserbo Herresæde for Rigsraad Peder Oxe den ældre og senere for hans Søn, Rigsraad Johan Oxe. Cirka 50 Aar senere blev Borgen Sæde for den store Godsbesidder, Rigens Hovmester Poul Laxmand og havde i 1496 Kong Hans som Gæst. I Aaret 1560 overtoges Asserbo med Tilliggende af Kronen, og først da var Sandflugten begyndt at brede sig. Men Overtagelsen er Bevis nok for, at Sandflugten ikke opfattedes som en alvorlig Trusel.

Flyvesandets Udbredelse varede ved i 150 Aar, og til sidst dækkede det næsten hele Omraadet mellem Liseleje og Tisvildeleje og hele fire Kilometer ind i Landet.

Spørger man, hvor Udgangspunktet for Sandflugten har været, og hvordan Udbredelsen af Sandet er skredet frem,

saa peger Geologerne paa tre særlig fremtrædende Striber Flyvesand, der strækker sig over Sandsletten mellem Liseleje og Asserbo Ruin i Retningen Vest-Ost. Det er Resterne af tre Vandrekitter, der oprindelig har haft Hesteskoform, og som under Stormenes Højtryk blev drevet fremad med Rundingen foran. Under Vandringen videde Buerne sig mere og mere ud, indtil de endelig sprængtes, og Sandet spredtes.

Det fremgaar tydeligt af de Stumper af Klitbuerne, der er blevet bevaret mod Udslettelse, at Udgangsstedet for dem er at søge i Melby Overdrev i Nærheden af Kysten. Fra Centralpunktet lidt Sydvest for Sogneskillet er Buernes Midtlinje gaaet lige mod Øst i Retning af Asserbo Slot, der her virkelig er kommet ud for en usædvanlig Belejring. Det historiske Navn »Asserbo Flyvesand« er altsaa korrekt nok.

Efter et af Thiele ca. 1818 optegnet Folkesagn opstod Sandflugten ved, at en Havtyr gik op efter Asserbos Kør, og da Hyrden jog den væk, rodede den Sandet op med sine Horn, saa det begyndte at fyge ud over Egnen. Et andet Sagn i Thieles Samling fortæller, at Fjenden kom til Landet og paalagde Bønderne at levere saa meget Ved, at Skoven ødelagdes. For begge Sagnene er der reel Grund. Det kan godt have haft skæbnesvanger Betydning, at man lod Kvæghjorderne rende ude i Sandet og stampe det løs. Det er ogsaa rigtigt, at den hensynsløse Skovhugst nedbrød et værdifuldt

Værn. Og at Sandflugten skyldtes Havet og Havstormen kunde ikke udtrykkes bedre end i Billedet af Havtyren.

Den sidste Naturskov heroppe var Sankte Karens Skov, en Egeskov, der dækkede en Del af det Omraade, hvor nu Tisvilde Hegn ligger. Men Christian den Fjerde havde Brug for Masser af Egetræ til sine Byggerier og til Fornyelse af Handels- og Orlogsflaaden, og Sankte Karens Skov hørte til dem, der blev fældet for at tilfredsstille Behovet. Ulykkeligvis sorgede man ikke for Nyplantninger, og her hvor Underlaget kun bestod af Sand, groede der ikke engang Græs paa den ryddede Skovbund. Egnen laa aaben for Sandets Invasion.

Det er muligt at følge Sandets Sejrgang Skridt for Skridt. Landsbyen Torup, der laa en Kilometer nordøst for Asserbo, og som forud havde været paa 16 Gaarde, havde 12 Gaarde i 1560, 9 Gaarde i 1583, 6 Gaarde i 1593 og var 60-70 Aar senere helt udslettet. Asserbo selv betegnes i 1593 som »en liden Gaard« og var allerede blevet forladt som Følge af Sandflugten.

Mod Øst vandrede Sandet videre og videre ind over Bymarkerne. I 1560 var 4 af Tisvildes Jorder øde, og det gik stærkt — allerede i 1583 var Byens 13 Gaarde gaaet ned til 11, i Tibirke blev Præstegaarden nedlagt i 1612 og gjort til Anneksgaard under Vejby. Kort efter blev der tilstaaet Bøn-

derne Hjælp til at sætte Gærder mod Flyvesandet. Fra 1695 var Udkørsel fra Anneksgaarden umulig, og Sandet vedblev at hobes op ind imod Byen, saa at det tilsidst skjulte den forladte Anneksgaard og i 1717 naaede op til Kirkens Tag. Da Tibirke By blev rømmed, maatte Beboerne flytte deres fattige Ejendele ud gennem Lemme og Luger i Gavlen, da Sandet laa op over baade Døre og vinduer.

Imens dækkedes Afferbo af et Bjerg af Sand — nu og da kunde Stormen afdække en Skorsten, hedder det i 1682. Torup udslettese helt, et Minde om den lever endnu i »Troels Gadekær«, et sumpet Sted inde i Hegnet. 1647 skriver Ole Worm, at en lille Skov ved Tisvilde er ødelagt af Afferbo Sand, mange Træer »slet forraadnede«, andre havde endnu grøn Top over Sandbjergene, der var saa høje og løse, at Worm trods sin gode Stok ikke kunde mase sig op ad Skrænterne.

Vest for Arresø fogg Sandet ind over Moserne og tilstoppede Søens Udløb gennem Bydinge Aa. Aar 1600 stod begge Møller ved Aaen øde og forladte, og paa Grund af Tilsandingen hævedes Søens Vandspejl, og Engene i Kassemose oversvømmedes.

Efterhaanden gik det op for Myndighederne, at der maatte tages kraftigt fat, dersom hele Egnen ikke skulde forvandles til en Ørken. Til at begynde med havde man for-

søgt at dæmme op for Sandet ved at lave lange Hegn af Fletværk. De fungerede paa samme Maade som vore Dages Sneskærme langs Veje og Jernbanelinjer. Den Sandvold, der ligger mellem Bakkerne og Landevejen, og som bærer det folkelige Navn »Rumpen«, er oprindelig rejst som et Forsøg paa at standse Sandet. Men det forslog ingenting, skulde en Katastrofe afværges, maatte der sættes større Kræfter i Gang.

Ved Christian den Fjerdes Tronbestigelse havde Tisvilde-egnens Bonder klaget første Gang, men først i 1704 nedsatte Frederik den Fjerde en Kommission, der imidlertid »løb ud i Sandet«. Heller ikke, da Regeringen i 1723 gjorde et nyt, alvorligere Fremstød, kom der noget ud deraf. Man hentede en dansk Mand hjem fra Nederlandene, hvor han havde været med til at dæmpe de hollandske Klitter, men da han havde faaet set sig lidt om, opgav han Ævred.

Det var først, da Oldenburgeren *Joh. Ulrich Røhl* kom til, at der kom Gang i Tingene. Han blev antaget til Sandflugts-inspektør, en ikke helt almindelig Titel, og tog fast Ophold i Tisvilde. Som Opsynsmand over Arbejderne ansattes *Niels Hansen* fra Fogedgaarden. Ved Amtmand *Fr. von Gramms* Støtte lykkedes det Røhl at faa stillet 50, senere 100 Soldater, en Officer, to Underofficerer, femten Vogne og tredve Materialheste til Raadighed. At man betragtede hans Foretagende som i højeste Grad usædvanligt og fantastisk, frem-

Arresø og Auderod set fra Foden af Arrenakke. August 1941.

Arresø og Auderod set fra Foden af Arrenakke. August 1941.

gaar af, at Kristian den Sjette lod bygge et lille Hus til sig selv og Dronningen, hvorfra de kunde følge Røhls Kamp mod Sandet.

Tibirkes ni Gaarde blev flyttet — det er derfor Tibirke By nu ligger et godt Stykke nord for sin gamle Kirke. Og Røhl dængede Læs efter Læs af Tang og Græstør op over de indre Klitter. Nede fra Pommern blev der hentet forskellige Slags særlig haardføre Frøsorter, som blev saaet ud af Soldaterne. Man har vistnok ikke kunnet tage store Arealer for ad Gangen — det tilsaede Stykke skulde indhegnes med Risgærder, for at Flyvesandet ikke skulde fyge det hele til, saa snart det blev Stormvejr.

Alene til Frøbakke kørte man i 1726 henved 500 Læs Græstuer, og i Tuerne saaede Røhl Klittag og Marchalm — allerede i det første Aar gik der 67 Tønder Frø med. Det er fra denne vældige Udsaaning af Frø, og ikke fra den oldnordigske Frugtbarhedsgud Frø eller Freyr, at Frøbakke har faaet sit Navn.

Hele Kystlinjen fra Liseleje til Tisvildeleje beplantedes med Marchalm. Det var et Arbejde, der godt kunde udføres af Kvinder og Børn, og i sin Arbejdsprotokol skriver Opsynsmann Niels Hansen til sine overordnede: »Man sender mig kun Børn og gamle Kærlinger til at arbejde med Plantningen, og de er endda trætte, naar de er naaet ud til Ar-

bejdspladsen.« De er rimeligvis blevet hentet helt fra Raageleje og Melbykanten.

I sin Protokol fortæller Niels Hansen ogsaa om det kolosale Arbejde, det har været at sætte Stengærde op om det vidstrakte Havn — det marchalmbevoksede Stengærde, vi ser den Dag i Dag, og som paa solede Dage vækker en saa levende Fornemmelse af Italien! Han beretter om en nærmere betegnet Strækning, hvortil der er kørt 24,000 Læs Sten, og langt Størsteparten blev hentet nede langs Kysten, i tunge Lundstikkervogne, med forslidte og underernærede Bondeøg for Læssene og ad Veje, der ingen Veje var. Diget var to Mil langt, og der kan ikke være Twivl om, at baade Øgene og Hovbønderne har maattet lægge Kræfterne i.

Røhl forsøgte sig frem med forskellige Ting, Guldkløver, Tornblad og Gyvel, ja endogsaa med Træplantning, og det gik, selv om Forsommertørken sved store Strækninger af, og Vildtet, der begyndte at samle sig, nippede de unge Skud af Planterne. Som Tegn paa, at man betragtede Sejren som vundet, indviedes i 1738 *Sandflugtsmonumentet* paa Stuebjerg, men da var Røhl allerede afskediget med Pension og rejst andet Steds hen. Der klagedes over hans haarde, iltre Sind og over, at han brugte Bønderne i sin egen private Bedrift — efter Sagnet var han i Pagt med den Onde. Et stort Schæferi og Hollænderi med 600 Faar og 50 Stude, som han

havde faaet Koncession paa at anlægge, gav ogsaa Anledning til Klager over ham. Man beskyldte ham for at have bemægtiget sig et Stykke af Tibirke Bys Jord og lagt sin ind-digede Grund paa en saadan Maade, at den forhindrede Bønderne i at udvide deres Bedrift. Hvad man saa med Rette har kunnet bebrejde ham, var han Hovedmanden for det Arbejde, der reddede hele Egnen fra total Udslettelse. I det Digt, Helsinge-Præsten *Jorgen Friis* skrev paa Sandflugts-Monumentet, nævnes han kun i sidste Linje, langt efter sjette Kristian, men hans Værk staar efter ham.

»Perminen« kaldes Mindesmærket herude, det vil sige Pyramiden — i Virkeligheden er det en trekantet Sandstens-støtte, udført af Billedhuggeren J. D. Gercken, den samme der har lavet Frederik den Fjerdes og Anna Sofies Sarkofager i Roskilde Domkirke. Pastor Friis' Rococco-Vers er ikke uden anskuelig Kraft og giver — bortset fra Kongerøgelsen — et solidt Resumé af Slagets Gang :

Her saa det ilde ud for nogle Tider siden,
med Sand var alting takt, og Faren var ej liden.
Sandhavet vokste til, fløj frem, naar Vinden kom,
og drev saa mangen en fra Hus og Ejendom.
Hvorfor Kong Frederik til Landets Gavn og Bedste
lod gibe Værket an med Vogne, Folk og Heste

og lod, saa vidt man kom, den løse Sand besaa,
at dér, hvor intet var, nu vokser Græs og Straa.
Vor sjette Kristian, vor Herlighed i Norden,
ved ham det hele Værk til Ende bragt er vorden.
O ! at hans Slægt og Sæd saa længe vare maa,
som man kan Støv og Sand omkring ved Havet faa !
Om nogen spørge vil og haver Lyst at vide,
paa hvem i dette Værk Monarken kunde lide,
da haver Amtmand Gram ej hvilet med sit Øje,
og Røhl, som vel fortjent, er lønnet for sin Møje.

Sandheden om Røhl er imidlertid ikke saa meget den, at han blev entlediget med Pension og ikke afskediget paa graat Papir — nej, Sandheden er, at han med Brutalitet og ukuelig Kraft tog et Livtag med Havtyren og bøjede det vældige Uhyre i Knæ. Kai Nielsens Statue af Ursus og Tyren oppe paa Paladsteatret kunde efter sin Idé have været udformet som et Mindesmærke om Røhl.

Han havde fortjent det.

I Krattet nedenfor Tibirke Kirke har man indtil for faa Aar siden kunnet se *Per Arvids Åbletræ* stikke sin Krone op af Sandet, der helt begravede Stammen. Det siges, at dette Træ fra før Sandflugten endnu for omkring 50 Aar siden bar de dejligste gule Æbler.

Hegnet.

Endnu paa Røhls Tid fandtes der Rester af den gamle Sankte Karens Skov mellem Raabjerg og Frøbakke, ja enkelte Bøge var saa høje, at de tjente som Sømærke. I Kanten af den gamle Skov anlagde Røhl i 1724-25 den Plantage paa ti Tønder Land, der skulde blive Begyndelsen til Tisvilde Hegn — det Hegn, der er hans sande Monument, Æresmindet over hans Energi.

Hans Olrik har i sit udmarkede Skrift »Tisvilde og Omegn« givet en Udsigt over Hegnets Historie, og man faar genenm hans Fremstilling et stærkt Indtryk af de Vanskelligheder, der stadig maatte kæmpes med, ogsaa efter at det var lykkedes Røhl at nedkæmpe Sandflugten.

Røhl saaede Agern og Bog, men det gav kun forkroblede Træer — bedre lykkedes Birk og Poppel. Egene langs Skovdigtet ved Frøbakke er Rester af en Egelund, som Røhl lagde Grund til. I 1737 klager et Tingsvidne over, at Kvæget driver omkring uden Vogter og ødelægger ikke blot Træplantningen men selve Sandflugtdæmpningen! Paa en Lavning var der saaet Eg, Bøg og Birk, men hedder det: Træerne har ingen Stamme, og Grenene ligger plat ud paa Jorden. Bønderne fra Tisvilde nøjedes ikke med at slippe deres Kvæg løs i Hegnet, de rev ogsaa Lyngen af og brugte den til Koste,

saa de maatte mulkteres for »Ufred i Plantagen« og dømtes til at staa ved Kirkedøren med »Feddelen« om Halsen.

Endnu saa sent som i 1775 klager Inspektør Schrøder over, at Svinenes Roden volder ny Sandflugt — man faar en levende Fornemmelse af, hvad det er for et bevægeligt Stof, der her skulde lægges Kapsun paa. Af 420 Graner, der plantedes i 1785-86 var efter saa Aars Forløb kun to-tre i Live. Inspektør Schrøder selv troede heller ikke paa, at der var noget Fremtid for Plantagen. De spæde Planter, skriver han, har ikke Kræfter til at modstaa de stærke Vinde og den jævnlige Tørke i Forsommeren. Egelunden er ganske vist vokset godt i Ly af Sandbakkerne, men nu taber den sig i Toppen . . . Arbejdet med Beplantningen maa have haft en lignende, til Tider desperat Karakter som Kampen i vore Dage mod Vesterhavet oppe ved Thyborøn, hvor Bølgeslaget bestandig underminerer Høfderne, og Havet skyller ind over Tangen.

Men Arbejdet skred frem paa Trods af alle Sortseere. Interessen for Hedeplantning var vaagnet og gav sig blandt andet Udslag i en Betænkning af 23. Oktober 1792, hvori Botanikeren og Dyrlægen *Erik Wiborg* foreslog Forsøg med Birke- og Fyrreskov omkring Bakkerne og paa nogle af Sletterne. Paa Rygningen af Raabjerg og andre udsatte Steder vilde han have Enebær og Gyvel. Betegnende for Fremgan-

Føjet med solen fra Kjærnæs set over landet over mod Anderød Næs.

P. Petersen 39

Vejen øst for Ramlose, set over mod Anderød Næs. Februar 1939.

gen er det, at Sandflugtsinspektøren fra 1793 ombyttedes med en Forstinspektør, Sandvogteren med en Skovfoged.

Det var Resultaterne i Tisvilde Hegn, der gav Mod til at gaa i Lag med den omfattende Hedeplantning i Jylland, og saadan kom den afsides Egn heroppe til at grieve afgørende ind i Halvøens Skæbne.

Ligesom man næsten kan se Stenalderhavet for sine Øjne en Aften med Mosetaage paa Engene ned imod Arresø, saadan kan man faa et lysende Indtryk af, hvilken Kamp Skoven har ført mod Sand og Blæst, nede i *Troldeskoven* med dens Birke og Fyrretræer, der vrider sig hen langs Jorden og gror ind i hinandens Stammer for at holde sig oppe eller ligger væltede og benhvide som Knogler af en Kamelkaravane i Ørkenen.

To Ruiner.

Det var Ærkebiskop Eskils Idé at gøre Asserbo til et Munkekloster. De Munke, han hentede herop, var Kartøsere, en Orden af streng Observans, hvis Moderkloster Chartreuse ligger i en vildt storslaaet men mørk og truende Alpedal. Det er dog Kartøsere, der laver den kendte Likør, saa helt bortvendt fra det timelige Livs Goder kan de alligevel ikke være. De holdt heller ikke længe ud i Danmark, ikke

mindst var det galt, at de var Vegetarianere og fandt det danske Brød næsten uspiselig — ligefrem lide Martyrdøden, fordi de ikke kunde taale Maden, vilde de dog heller ikke!

Saa blev Asserbo solgt af Biskop Absalon til Cistercienserne i Sorø, der i 1447 solgte Gaarden videre til Rigsraad Peder Oxe den ældre, en indvandret tysk Adelsmand, der var første Lensmand paa *Krogen*, det senere Kronborg. Godset gik senere over til Rigshofmesteren Poul Laxmand, der ogsaa købte det meste af Tisvilde, Tibirke og Hollose af Munkene i Esrom. I alt ejede han fem Hovedgaarde, fjorten Møller, 900 Bøndergaarde og mange Købstadshuse. Men i 1502 blev han slaaet ihjel af to andre Adelsmænd paa Højbro ved Københavns Slot. Bagefter rettede Kong Hans en Landsforræderisag imod den dræbte, og Rigsraadet tilkendte Kongen hele hans Gods. Paa denne skumle Maade kom Asserbo under Kronen.

Vi har allerede hørt, hvordan Sandflugten ødelagde Asserbo. Naturligvis brød Bønderne Sten i det tilsandede Slot — ved Udgravingen fandt man en Hammer og et Brækjern som Vidne herom. Det var Frederik VII, der midt under Krigen 1848 begyndte at udgrave Ruinen.

Hvad der er tilbage af Oxernes og Laxmands gamle Borg, er kun Murbrokker, tilgroet med Vedbend og Buske, men man ser dog tydeligt Grundplanen af den firkantede, røde

Murstensbygning, der har været omgivet af Volde og Grave. Muren i Hovedbygningen mod Nord og Vest havde en Tykkelse af 1,25 Meter -- det er ikke meget for en middelalderlig Borg. Syd- og Østlængerne havde et spinklere Fundament og har vistnok været lettere Bindingsværk. Kælderen er bevaret med Trappe, vinduer og en Hulning til et indmuret Skab. Der findes ogsaa et næsten kvadratisk Kælderrum med Rester af ni Piller, sikkert Underbygningen for et Taarn.

Mens Afferbo kendes af enhver, der færdes paa Egnen, er *Dronningholm Ruin* ved Bunden af Avderød Halvøen endnu ukendt af mange.

Udgravingen er først begyndt i zoerne, men de betydelige Rester, der er kommet for Dagens Lys, viser, at Dronningholm var en virkelig Storborg, en velplaceret og velbefæstet Middelalderborg, omgivet af Ringgrav og Ringvold.

Dronningholm har været et af de største Slotte i Norden, større end Absalons Borg i København. Det har haft to ganske ens Sale hver med seks Krydshvælvinger baaret af to Granitsøjler. Arkæologerne mener, at Slottet har haft to, maaske endda tre Etager, hvad der ikke er almindeligt. Man ser endnu de smukke, røde Mursten med to Løbere og en Binder (to lange og en kort Sten).

De fleste af de Genstande, man har fundet under Udgravingen, opbevares nu paa Musæet i Frederiksværk. Her-

imellem er blyindsattede Ruder, en Rude med Ornamentik, Skaar af Ler- og Stentøj, en *Skakbrik*, en Blide- eller Kanonkugle, en Slibesten, Brudstykker af Armbrøste, Laase og Hesteskø. (Se en Artikel af C. M. Smidt i »Fra Nationalmusæets Arbejdsmark« 1940).

Første Gang Dronningholm nævnes, er i 1342, da en Albrecht Moltke faar Slottet i Forpagtning af Valdemar Atterdag. Ogsaa Ærkebiskop Gustav Trolle har ejet det. Men Lenet blev frataget ham og givet til Claus Ravensberg — eller Claus Slipperlot, som han kaldtes, fordi han som Christian II.s Lensmand forræderisk havde overgivet Kalundborg Slot til Frederik I. Gustav Trolle vilde ikke frivilligt give Afkald paa Slottet, og det kom til en Kamp, hvorunder Claus Slipperlot indtog Dronningholm med stormende Haand.

Senere forfaldt Slottet, og efterat Nedbrydningen var begyndt i 1557, brugtes Dronningholm som Stenbrud, blandt andet skal Christian IV have anvendt Sten herfra til Frederiksborg.

Helene Kilde.

Ligesom J. M. Thiele har skrevet Sagnet om Havtyren op, har han ogsaa meddelt Sagnet om Helene Kilde. Helene var en from Eneboerske ovre i Sverige. Onde Mennesker myrdede hende og kastede hendes Lig i Havet, men en stor

Sten hævede sig fra Havbunden og bar den druknede Helgeninde til Tisvilde Strand. Der skete det Mirakel, at da Bønderne fandt Liget og vilde bære det op ad Skrænten for at begrave det, saa aabnede der sig en Kløft i Brinken, som de kunde gaa op igennem. Paa det Sted, hvor de først hvilede med Baaren, sprang Helene Kilde frem. Man vilde bære Liget hen til Tibirke Kirkegaard, men en af Bærerne brugte en utugtig Mund, og straks sank Baaren dybt ned i Jorden paa det Sted, der nu kaldes Helenes Grav. Den store Sten, der havde sejlet hende over Øresund, ligger endnu i Strandkanten, siger Sagnet, og i Stenen kendes Spor af hendes Haar, Hænder og Fødder.

Selvom der er ægte Sagnstof i denne Fortælling, bærer den dog umiskendeligt Mærke af at være en Konstruktion, sammenligtet efter de mest gangbare Legende-Mønstre i det fromme Formaal at gøre Reklame for den undergørende Kilde.

Men Sagnet slutter sig godt til Stedets Naturforhold. Den mirakuløse Kløft er i Virkeligheden en Dannelse fra Istiden, den sejlende Sten har været en stor Vandreblok, der altsaa virkelig kan være kommet til os fra Sverige, og hvor Helenes Lig blufærdigt rødmende synker i Jorden af Skam, laa i Forvejen en Broncealderhøj.

Ovre i Skövde mellem Vättern og Vänern dyrkedes i det

tolvte Aarhundrede en Helgeninde, der ogsaa hed Sankt Helene. Hun var blevet uretfærdigt beskyldt for at være meddelagtig i Mordet paa sin Svigersøn, men da hun blev dræbt, sprang en Kilde ud som Vidnesbyrd om hendes Uskyld. Da Liget førtes hjem til Skövde, delte Klippen sig for at tage imod det. Hun blev erklaæret for Helgeninde af Paven i 1164, og Relikvier af hende naaede hurtigt ned til Skaane.

Det er tydeligt nok, at den danske Legende har laant Træk af den svenske og maaske er bevidst lagt til Rette efter den. Den hellige Helene er hentet fra Sverige ligesom de skaanske Sandsten i Vejby Kirke.

Som Legenden er et fromt Laan, er Helene Kilde i sig selv blevet Genstand for et kristeligt Ran. Den har været en gammel, hedensk Helligkilde og Offerkilde — selve Bynavnet Tisvilde har oprindelig været knyttet til Kilden og betydet *Tis Væld*, idet Kilden paa Skrænten har været viet Guden Ti eller Tyr. Hans Navn findes ogsaa i Tirsbæk, Tislund, Tiset (egentlig Tis Ved) og Tissø. Ved Tostekilde laa Gudens Offerlund *Tis Birke*, og hvor Guden havde sit Hov, byggede de kristne en Kirke. Det menes, at Ti engang har været Hovedguden og svaret til Goternes Tiuer Ziu, Romernes Ju-piter, Grækernes Zeus og Indernes Diu, der var eet med selve Himmelhvælvet. *Helene Kilde* er altsaa en

Arreso. Set fra Auderod Næs over mod Annisse-Egnen. August 1941.

Etiket, der under Religionsskiftet er klæbet over den gamle *Tis Væld*, ligesom det katholske Korstegn sattes i Stedet for Thors Hammertegn.

Kan vi i Nutiden forstaa den Tankegang og Følemaade, der gjorde et Kildevæld helligt og underfuldt for en Mand i Bronzealderen? Spørgsmaalet er vigtigt nok til at undskyldte en lille Ekskurs.

Etnologer og Religionspsykologer, der har sat sig ind i primitive Folks Forestillinger, er kommet til det Resultat, at der hos alle Naturfolk Jorden over og i alle oprindelige Religioner findes et Begreb, som gaar forud for Dannelsen af mere specielle og personlige Guder, og som man plejer at betegne som *Mana-Kraften* — Begrebet har selvfølgelig forskellige Navne hos de forskellige Stammer og Folk.

Mana ytrer sig i alt, der er usædvanligt, gribende eller rystende, stort eller skønt. Det er en Kraft, der sidder i den kraftige Krigers Vaaben, og Høvdingen er helt gennemtrængt af den, saa det for en almindelig dødelig kan være livsfarligt at røre ved hans Person eller komme til at spise af hans Mad. Men der er næppe den Ting, der ikke under en eller anden Omstændighed kan blive en Bærer af Mana-

Kraft. I Forestillingen om Mana synes der at leve en Undren over Tilværelsens overvældende Styrke og ukontrollable Magt.

Og denne Kraft kan ligesom have positivt og negativt Fortegn. Er f. Eks. Bjørnen en Stammes hellige Dyr, saa vil der maaske i alle Ting, der har med Bjørnen at gøre, dens Klør f. Eks., være en Kraft, der er gunstig for Stammens Medlemmer og ugunstig for dens Fjender. En Ting, der ligesom er besjælet af gunstig Manakraft, kalder man en *Totem*, men er der sjældent Manakraft i en Ting, saa er det farligt eller dødbringende at komme den nær, saa belægges den med et *Tabu*, det forbydes at røre ved den, betræde den eller f. Eks. spise den.

En tysk Religionshistoriker *Hermann Usener* har skrevet en Bog om »Øjebliksguder«. Dermed mener han Guder, der er skabt ud fra en eller anden pludselig og hæftig Oplevelse. Han anfører nogle Eksempler fra Afrika. En Neger forfulgtes af et Rovdyr men reddede sig ind bag nogle Termithøje, hvor Dyret ikke turde følge ham. Fra den Dag af var disse Termithøje hellige, en tilbedelsesværdig Gud, for ham og hans Familie. En ung Pige saa for første Gang i en Skov et vældigt, blomstrende Brødfrugttræ, og det blev hendes Totem, hendes Beskytter. En anden Neger havde forvildet sig ud i Ørkenen og var ved at omkomme af Tørst. Da

han huggede en Kniv ned i Sandet, sprudlede et lille Kildevæld frem, og det blev hans Gud.

Man ser, hvor nær knyttet til betydningsfulde og livsvigtige Naturoplevelser alle de tre Eksempler paa Øjebliksguder er. Paa et tidligt Tidspunkt af den menneskelige Kulturudvikling er det ikke sært, at Dyr og Korn og Kilder kunde blive hellige, for hvor fandtes større Manakraft end i dem? Hvad var vigtigere, ja, og hvad var dejligere?

Helene Kilde ligger midtvejs paa Skrænten, og sidder man ved den, ser man ikke andet end Kløften omkring sig, Himmel over sig og Havet foran sig. Et mærkeligt Sted, der nok kan gibe Sindet, og saa vælder der en Kilde ud med ferskt, drikkeligt Vand inde fra Jordens Dyb og rislende ned i det salte Hav! Langt ude kan Bronzealdermanden se Solen nærme sig Kimmingen, vide sig mere og mere ud, som om den skulde briste, blive rødere og rødere, ligesom mere gloende og sydende, nu den nærmer sig Havet, og pludselig dukker Hesselø, der hidtil har været skjult i Skumringen, op foran den glødende Kugle, der er ved at dryppe ned i Kattegat.

Er det mærkeligt, at Kilden ligesom suger Kraft til sig af de vældige Omgivelser?

Bronzealdermanden ved, hvor god og læskende den er. Skulde den ikke være god imod andet end Tørst? Dens Kraft gaar jo som en Strøm af opkvikkende Liv gennem

alle hans Aarer. Den blæser jo Trætheden bort, den renser Jorden af Saaret — der er en Lykke alene i dens Lyd!

En Stamme, der har en Kilde paa sit Jagtomraade, har ogsaa et naturligt Samlingssted for alt det Liv, der udfolder sig i den. Og hvad der end sker, fersk Vand kommer den ikke til at mangle. Lad os give noget igen til *den*, der altid strømmer saa beredvilligt og rigeligt og aldrig synes at blive træt af at læske vor Mund og bade vore Fødder! Og den unge Pige ofrer en Fingerring til Kilden og har en uklar Drøm i sit Sind og sit Blod. Og truer der Fare og fjendtligt Angreb, da er det godt at indvie nogle Vaaben til Kilden og sænke dem ned i dens Vande. Der er jo vældige Kræfter i Kildens Vand, og det er godt, dersom vi kan overføre dens Styrke paa vore Vaaben.

Den, der finder en saadan Følemaade altfor bisar og urimelig, skal ikke glemme, at den kristne Daab, som den praktiseres den Dag i Dag, er et sent Levn af netop den Tankegang, jeg lige har søgt at skitsere. Og tænk paa Kilden i Lourdes og alle de Mirakler, den har bevirket!

Den Forbindelse, der er mellem Valfarterne til Kilden i Middelalderen og den hedenske Dyrkelse af Kilden i Oldtiden, er meget tydelig. Besøget skulde helst finde Sted Skt.

Hans Dag, og Skt. Hans er fra Oldtiden af Dataen for den store Midsommerfest, hvor Solen paa sit højeste Punkt fejredes med Blus og Baal fra alle Bakker og Kyster, saadan som det endnu sker eller skete, før Mørklægningens Dage.

Og til Kildebesøget knyttede sig en ejendommelig Skik, der ogsaa har Rødder langt tilbage i Oldtiden og blandt andet kendes fra den klassiske Oldtids Tempelskikke. De syge skulde overnatte ved Helenes Grav og paa den Maade forberede sig til at modtage Kildens Sakrament.

Der findes ingen skriftlige Efterretninger fra Middelalderen om Valfarter til Helene Kilde, og dog maa de have antaget et stort Omfang. Ellers er det umuligt at forstaa den højst mærkelige Maade, hvorpaa *Tibirke Kirke* er blevet udvidet.

Oprindelig var den en lille, lavstammet Kampestensbygning, men omkring Aar 1400 brød man Koret ned og rejste det nuværende Kor, der er betydeligt højere og bredere end selve Bygningen, saa det ser ud, som om Bagen er svulmet op paa den ligesom hos Kvinderne i visse Negerstammer. Senere — i det femtende Aarhundrede — opførtes Taarnet, og der indbyggedes Hvælvinger i Kirken. Alle disse Udvidelser kan kun forklares som Resultat af de rigelige Pengemidler, der tilflød Kirken fra de Pilgrimme, der besøgte Helenes Kilde og Grav.

Kirkens egentlige Tanke og Hensigt har faaet et naivt aabenmundet Udtryk i et Vers, der staar som Indskrift paa den gamle *Kildeblok* midt i Tisvilde By. Paa den Tid Ole Worm besøgte Kilden, 1647, beløb Ofrene i Kildeblokken sig til omrent 100 Rrigsdaler aarlig, en stor Sum den gang. Mest var det Smaafolks Kobberskillinger, der fyldte op i Bøssen, men der kunde ogsaa være Søldalere imellem, Dukater, i 1697 endogsaa en lille Guldring med Diamant. Verset paa Blokken skyldes Pastor Jørgen Friis, hvis lyriske Aare vi allerede kender fra Sandflugts-Perminen. Han digter saadan :

Dit Hjerte glemme ej at give Herren Ære,
og hvad din Haand formaar til dette Sted at bære,
af hvad Værdi det er, af Guld, af Sølv, af Penge,
deraf faar Kirken sit, og Resten de, der trænge.

Tydeligere og mere indtrængende kan det vel ikke siges, hvad Meningen er.

Ligesom Tilliden til Kildens Mana-Kraft holdt sig i kamoufleret Form op gennem Katholicismen, saadan overlevede den ogsaa Reformationen og ændrede blot sit ydre Udtryk. Lutheranerne nedrev Kapellet ved Helenes Grav, og Landemodet i Roskilde 1617 forbød at vise Helle Lene nogen

Arrenakke set fra Ramløse Sand. Graavejr. September 1941

Arrenakke set fra Ramløse Sand. Graavejr, September 1941.

Dyrkelse og specielt at opsætte Kors med Haar og Klude til hendes Ære (Hovedhaar er et ældgammelt hedensk Offer!). Den protestantiske Gud alene skulde nu have Æren for den Manakraft og Lægedom, der boede i Kilden.

Men det var dog stadig i Tis og Helenes gamle Kildevæld Kraften havde sin Bolig.

Man kan forestille sig de to gamle Dødsfjender, Ti og Helle Lene, mødes en Skt. Hans Aften — de har aftalt at

gaa ud sammen og se paa Skt. Hans Baalene, men de er allerede slukket ved Mørkets Frembrud paa Grund af Mørklægningen.

— Ikke en Krage at se ved Perminen, siger Helle Lene med svensk Akcent.

— Nej, Krager Skt. Hans Nat, hvor vil du hen! siger Ti. De er allesammen rejst med Heksene til Bloksbjerg i Nat.

— Hekse troede jeg ikke, man havde mere.

— Naa, der er da Thit Jensen, siger Ti.

— Ja, sukker Helle Lene.

— Kan du huske, hvor rygende gal jeg blev, da du fik mig trængt væk fra Kilden, Helle Lene?

— Ja, siger hun og sætter sig paa den Sten, der i sin Tid bar hende herover fra Sverige. Og saa blev jeg selv fortrængt af ham Luther fra Wittenberg!

— Ja, og saa blev vi to gode Venner, siger Ti og lægger en haaret Slagterarm om Helgeninden.

Helle Lene giver ham et Kys.

— Du er ikke mere saa bly, som dengang du sank i Jorden, siger Ti.

Stumt Mellemspil.

— Gud, Stenen tager vel ikke Mærker af os, hvisker Helle Lene forskräkket.

— Og nu er vi glemte begge to, siger Ti lidt efter, og

Lutheranerne tror heller ikke længere paa Kilden. I sin Tid var jeg Gud for selve Himmelhvælvingen nede i Indien. Og saa endte jeg i al Beskedenhed med at have den lille Kilde her for mig selv. Den fik jeg heller ikke Lov til at beholde, og det var dig, der tog den fra mig! Men jeg fik da dig, Helle Lene. Gaar du med paa Bal i Sandkroen i Aften?

Med det Kendskab, vi nu har til Suggestionens Magt, vil det ikke undre, at adskillige syge virkelig fandt Helbredelse ved Kilden. Afdøde Professor *Oluf Thomsen* sagde engang til mig, at naar et nyt Lægemiddel dukkede frem og vakte Sensation, maatte man altid trække 25 % af Helbredelserne fra og skrive dem paa Suggestionens Regning. Mange er sikkert døde ved Graven under Nattevagten, udmattede efter Rejsens Strabadser — Aar efter Aar betaltes der af Kildepengene Kister til fattige Kildegæsters Begravelse. Saa var der støet Sand over dem. Det var en smuk og velgørende Skik, der ogsaa havde sin gode praktiske Mening. Skulde man lade Folk køre Landet rundt med Lig fra Kilden? Det vilde ikke se godt ud. Man kommer til at tænke paa de Skillinger, Banken i Monte Carlo udbetaler til de Spillere, der har tabt deres sidste Hvid. Lig er ikke nogen god Reklame i Spillebanker og ved Mirakelkilder.

En af dem, der bidrog mest til at vedligeholde Kildens Ry, var den strengt protestantiske Christian den Fjerde. Han lod bygge et Herberg med Badstue i Tisvilde By, hvor han kunde bade sig i Vandet fra Kilden, ja han lod det hente til sig, naar han opholdt sig i Landets fjerneste Egne. Man kan forstaa, at Badet blev mondænt, naar det stod under saa høj Protektion, og at det ikke satte noget af sin folkelige Tiltrækningskraft til, fremgaar af en Skildring fra 1647, der stammer fra selve *Ole Worm*.

Selv forholder han sig kritisk, men han var blevet nødt til at følge sin syge Svigerfader ud til Kilden. Der var opstillet utallige Kors, fortæller han, store og smaa, behængt med Klude, Baand, Haar (Landemodets Forbud har altsaa ikke frugtet!) tillige med Krykker, Kæppe og Bærebøre — alt sammen Tegn paa de helbrededes Taknemlighed.

I Holbergs »Kilde-Reysen« har han et »Intermedium i Steden for anden Act«, der i scenisk Form giver et lille Billede af Livet ved Kilden:

»*Theatrum* giøres saa lidet som det kand, saa der præsenteres kun i Førstningen som en Vey til Kilden, hvorhen reyse saavel Ryttere som Fodfolk med Spand, Krukker og Bouteiller, og kan een have hengende om sig lutter Krukker, andre lutter Bouteiller. De samme kand fare ud af een Side og komme ind af en anden, for at have Anseelse af mange

Folk. 2 Processioner skeer af Folk, som holder Tacten efter Musique: een af Bønder, som gaaer Sommer i Bye, med Faner og Mundering og May-Grene; den anden af gamle Kiellinger, alle med differente vanskabte Masqver, gaaende med deres Krykker efter Tacten og Krukker hængende ved Siden. For dem spilles et Lire-Stykke. Derpaa aabnes *fond de Theatre*, hvor Kilden præsenteres med nogle smaa Telte. Saa snart det aabnes, høres samme Øyeblik en stor confus Allarm; nogle raabe, andre snakke, andre svinge og smekke med Pidsker, og Kiellinger slaaes om at komme først til Kilden. En blind Mand kommer ind med en Bier-Fiol, hvorefter Bønderne dantze. Kilden er et lille Hull paa Gulvet, hvoraf idelig nogle øse Vand, andre med Krukker, andre med deres Hatte. Naar dette er mod Enden, lukkes *fond de Theatre* igen.«

I Oplysningstiden raste Assessor *Rafn* mod Kilderejserne: Folk kommer kørende helt nede fra Vordingborg, syge Mennesker omkommer paa Rejsen, skadelig Overtro holdes vedlige — det eneste rigtige er simpelthen at sløfse Graven og fjerne Pengeblokken. Forslaget blev mødt med det haanlige Svar, at saa maa man ogsaa sløfse Bloksbjerg for at sætte en Stopper for Heksenes Ridt paa Kosteskifter.

Ikke blot Holberg, ogsaa *Søren Kierkegaard* har givet os en Beskrivelse af Kildelivet, der ikke faldt i hans Smag.

Han besøgte Stedet i 1835. Ved Helenes Grav, fortæller han, var der anbragt en Ske til dem, der vilde have noget af den hellige Jord med sig hjem. Det Kildemarked, der fandt Sted ved Skt. Hans og de paafølgende Søndage vakte hans dybeste Mishag. Næsten alle Sælgerskerne var tyske, »ret som for at betegne, at ikkun fremmede kan opføre sig her saaledes, at ikkun i fremmede Tungemaal skulde Stedet profaneres.«

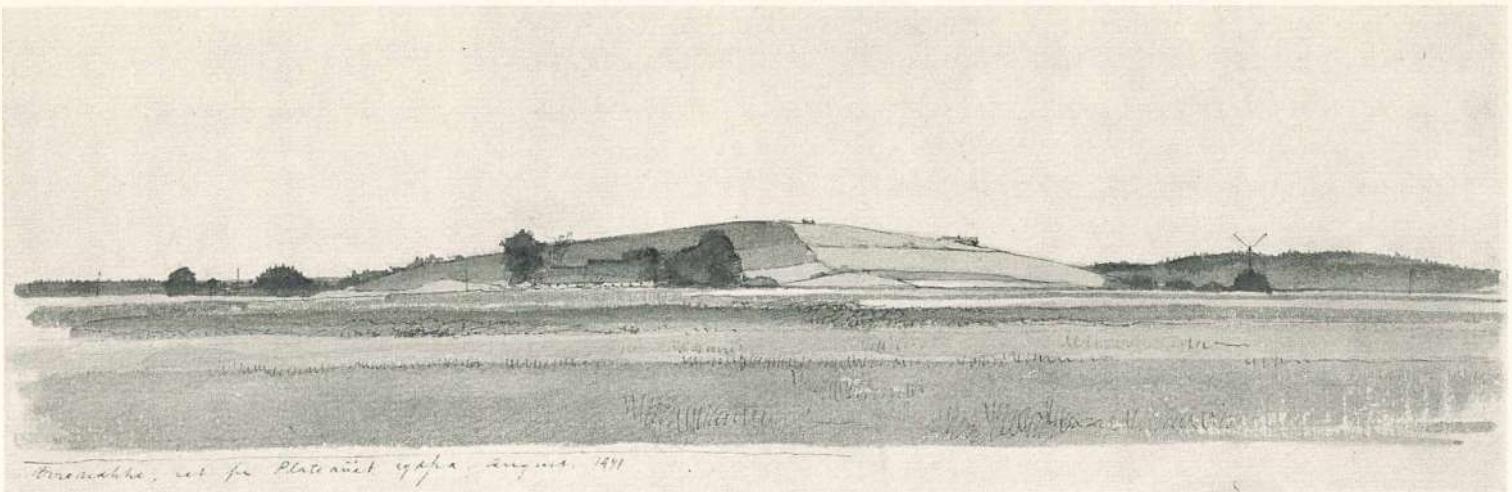
Han kom ude fra Hegnet, der virkede paa ham som »en for Øjet anskueliggjort Legende, en Slags Jobs Historie, hvori fornemmelig Tibirke Kirke spiller Hovedrollen; en paa en stor Sandbakke staar den der som et Gravminde om den ulykkelige By, men tillige som et Exempel paa en Kirke, der er bygget paa en Klippe, over hvem Storm og Sand intet formaar.« Her har Kiergaard Grund til at være Frederik IV taknemlig, for det var ham, der forhindrede, at Kirken blev nedrevet, dengang den sandede til.

Markedets Gøgl og muntre Halløj forargede naturligvis den elegiske Søren, der var stoppet til Drøvlen med Melankoli og Geni und leider auch Theologic. Saa hyggede han sig bedre nede ved Graven, der satte ham i »en vis melanskolsk Stemning«, omgivet som den var med Haarlokker, Klude og Krykker — Billedet er helt som i Middelalderens Tid! »Man hører saa at sige de lidendes Skrig, deres Bøn

til Himlen..... og alt dette ved Midnatstid paa en Gravhøj, hvor de er omgivet af lutter smaa Træflader i Form af de Minder, man sætter over Gravene, og som indeholder Efterretning om de helbrededes lykkelig overstandne Lidelser. Og nu gryer det ad Dag, Morgendæmringen med dens underlig levende Bevægelse samt klamme Fugtighed forsvinder; Solen i sin Majestæt beskinner Landskabet og hører maaske de helbrededes Jubelhymner.«

Har man passeret Kildeblokken paa Vej mod Sandflugtsmonumentet, ser man et gammelt Stengærde paa venstre Haand, og indenfor det staar en Række store Træer med en Gangsti imellem. Denne Vej blev kaldet *Stodderklemmen*. Navnet er opstaet paa følgende Maade: Naar den første Kildesøndag var overstaaet, nøjedes Teltejerne med at fjerne Sejldugen, men selve Skelettet fik Lov at blive staaende til den følgende Festøndag. I Ugen, der fulgte, gik Byens Husmænd ned i de nøgne Telte og holdt privat Kildefest, og saa gik det lystigt til mellem »Stodderne«.

Til at dirigere de syge, det saakaldte »Stakkeltog« paa Vej mellem Kilden og Graven havde Myndighederne ansat en Mand, der blev kaldt *Stakkelfoged*. Til den Post tog man altid en Mand med gode KræFTER. Brændevin var bil-

Arrenakke, set fra Plateauet sydfa. August. 1941.

Arrenakke, set fra Plateauet sydfa. August. 1941.

lig, mange Folk strømmede til Marked, der var megen Ungdom med for at passe de syge, Kulsvierne var et uregerligt Folkefærd — der kunde nok være Brug for en Mand med en Knortekæp og Næver paa Skafterne!

Maleren William Scharff har fortalt mig, at saa sent som i hans Barndom var Byen Telt ved Telt, naar der var Kildefest. Der optraadte Gøglere som paa et Provinsmarked, og solgtes Lerpotter og Kagehjerter, og der var Karrusel, Kastegynge og Kraftprøve. Lige overfor Skolen rejstes den berømte Estrade, hvor Bonderne dansede to Sondage i Træk.

Sonnes Billede af Kildefesten foregaar der, hvor Købmand Andersen nu bor, men Huset er nedrevet nu. Da Scharff var Barn, levede i Huset en altid fin og sirlig Mand med højt Halsbind og hvidt Haar, *Stads-Hans*. Han lignede H. C. Andersen. — Lige overfor Skolen boede en gammel Bonde Rasmus Jensen (Scharff har lavet en brun Ungdomsstudie af ham). Han var snild, havde selv udskaaret og prydet den Karrusel, der kørte ved Festen, lavede Kister med Guldengle ogsov hver Dag til Middag i sin egen Kiste paa Loftet. Han blev hovedrig.

Ogsaa Niels Nielsen fra Fogedgaarden kan fortælle om sin Barndoms Kildefester. De var Aarets altoverstraalende Begivenhed, Børnene kunde Maaneder i Forvejen tale om »Kilderne«. Mon den gamle Konditor henne fra Hillerød, ham med den døve Kone, kom i Aar? Og mon han huskede de dejlige to Øres Honningkager, der havde Form af Mænd eller Koner eller af et Hjerte med et Blomsterbilledet paa i prangende Farver samt et to Linjers Rim! En uforglemmelig Gang var der et Telt med lutter Nürnbergervarer — røde og blaa Gasballoner, Trompeter, Trommer, Sabler og smaa Guldure, til at trække op i Hanken. Paa Skiven var der et lille rundt Hul, hvor forskellige Fugle kom frem, naar Uret blev trukket op. Om Aftenen funklede Teltet som en Aladdinshule i Lampelyset. Og Karrusellen! Der arbejdedes fra den tidlige Morgenstund paa at samle dens forskellige Dele. Saa paa Slaget fire om Eftermiddagen traadte de to Mand, som Karruselejeren havde lejet, hen til Haandsvinget og begyndte at trække, Lirekassen intonerede en Mazurka, og Vidunderet drejede rundt. Om Aftenen funklede de svингende Lamper i de røde og gule Gardiner.....

Engang midt i det nittende Aarhundrede kunde man for sidste Gang se Avertissementer i de kobenhavnske Blade om Rejseselskab til Helene Kilde paa St. Hans Dag. Men endnu i 6oerne laa der mange henkastede Krykkestokke

paa Helenes Grav. De blev dengang samlet sammen og hengemt paa Vaabenhusets Loft i Tibirke Kirke.

De sidste syge kom til Kilden omkring 1890, og saa var det slut.

Hovbonden og Kulsvieren.

Asserbos Historie er typisk, for saa vidt Gaarden fra Gejstigheden gik over til Adelen, der udvidede den til et stort Jordegods, der til sidst overtoges af Kongemagten.

Tingenes Gang lettede ikke Bøndernes Kaar. Ikke mindst Kristian IV's store Byggeføretagender medførte et strengt Hoveri. Tusinder og atter Tusinder af Køreture maatte Nordsjællands Bønder gøre med Kalk og Sten i saa smaa Vogne, at de undertiden kun kunde rumme 6o Mursten, et ægyptisk Slaveri, et Spild af nyttig Arbejdskraft! og Kørslen gik ad milelange, hullede og knortede eller sandede Veje. Hertil kom det Arbejde, der krævedes til Slottenes Vedligeholdelse og Drift — Tørvkær, Hegn, Fiskevaad, Vedhugning, Klappertjeneste og Hoveri ved de kongelige Stutterier. Ikke underligt, at Bonden var ved at segne under Byrden.

Ingen ringe Plage var ogsaa Adelens Jagtrettigheder. Bønderne maatte ikke skyde Kronhjorte, der trængte ind paa deres Marker, de maatte end ikke sætte Saks for Ræ-

ven, der tog deres Høns. Deres Hunde var lemlæstede, for at de ikke skulde jage Vildtet. Derimod satte Rytterskarer og Hundekobler frit væk ind over Landsbyernes Agre, uden at ænse den Ødelæggelse de voldte.

Mange opgav det egentlige Bondeerhverv og blev Tiggere, Kulsviere, Vedtyve eller Krybskytter. Det kunde være svært nok at holde Grupperne klart adskilt fra hinanden. — »Hvad man tager fra Skoven og fra Kvinden, kommer ingen ved,« var Kulsvierenes Valgsprog. Da Kulsvierne ofte havde mørkt Haar, opstod den Forestilling, at disse Folk, der stod til Siden for det velordnede Bondesamfund, stammede fra Kulsvierne fra Ardennerne, som Absalons Ven, den tidligere Pariserabbed Vilhelm havde skaffet ind i Landet. Han vidste, at der i Ardennerkovenene fandtes Folk, der forstod at rydde Skov og svie Kul af Stubbene, og han vidste ogsaa, at disse Folk havde deres religiøse Særmeninger og stod i Pavens Ban. Hos Pave Alexander fik han udvirket en Særrret for det Kloster, han havde oprettet i Æbelholt til at optage alle de ulykkelige Mennesker, der vilde flygte fra Verden, og i samme Pavebrev erklæredes, at »alt hvad der fandtes indenfor Klostrets Enemærker og Ladegaarde skulde være angerøst for Vold, Tyveri, Mordbrand, Mandslæt og Voldførsel.«

Indvanderne fik anvist Land i Skoven nord for Æbel-

holt. Der rejste sig en By, som til Ære for Paven blev kaldt Alexanderstorp — Almuen omdannede Navnet til Alle Synderes Torp, det nuværende Alsønderup. Og herfra skal alt-saa Kulsvierne have bredt sig ud over Nordsjælland. Men er det rigtigt? Professor Olrik stiller sig tvivlende.

Æbelholt Kloster ved Landevejen fra Hillerød til Frederiksværk er iøvrigt for Tiden under Udgravning, og et Par Ord om det kan her finde en Plads. Det er Medicinalhistorikeren Dr. V. Møller-Christensen fra Roskilde, der har taget Initiativet til Udgravningen, der nu ledes af Nationalmusæet. Dr. Møller-Christensens Hensigt var i første Række at finde et sjællandsk Materiale til Supplering af Overlæge Kr. Isagers Skeletfund i Øm Kloster ved Ry. Til Æbelholt Kloster var knyttet en lignende Hospitalsvirksomhed som den ved Øm Kloster: Skelet-Fundene afslører baade de Sygdomme, Patienterne paa det 800-aarige Hospital havde, og den kirurgiske Behandling, Abbed Vilhelm og hans Efterfølgere underkastede dem.

Æbelholt Kloster var Nordens fornemste Augustinerkloster. Abbed Vilhelm døde i 1203, blev kanoniseret og senere dyrket som Havebrugets Helgen.

Praesten *Joachim Junge* i Bloustrød har i 1798 givet en mørk Skildring af »den nordsjællandske Landalmues Karakter«. Vel har Bonden sine gode Sider. Som den, der selv er under Tryk, har han dyb Medfølelse med den, der lider, og trods hans usle Kaar er hans Gæstfrihed uden Grænse, enhver bliver modtaget med Kyshaand (d. v. s. Værten kysser sin egen Haand og rækker den ud imod Gæsten). Han er god imod sine Heste, træg til sit Arbejde og lad i sin Væremaade. Løjbænken er hans vigtigste Bohave. Brændevin elsker han. Skæbnesvanger er det ogsaa, at den ene altid gør som den anden. »Den søde Ligegyldighed (Ligegladhed) er blevet en mægtig Lidenskab hos ham,« siger Junge med en vittig stilistisk Figur. Bonden er slov Fatalist, og Forbedringer staar næppe til at indføre — det er Konklusionen. Hvad er der ikke sket siden!

Da Den lille Landbokommision i 1784 med Mænd som Brødrene Reventlow i Spidsen gennemførte Jordens Udkiftning og Gaardenes Udflytning i Frederiksborg og Kronborg Amter kom Tibirke ikke med. Det var Sandflugtens Eftervirkninger, der lagde sig hindrende i Vejen.

Det Billede, Skovrider *G. Sarauw* giver af den nordsjællandske Bonde i sin Skildring af Frederiksborg Amt, er ikke meget lysere end Junges. Der savnes ofte rationel Drift, af Hvede avles meget lidt, der mergles kun ganske lidt, alt

gaar paa bedste Beskub. De gamle Heste maa slide og lide, og saa lader man dem ligge og dø — Junge, der ellers roser Bonden for hans Kærlighed til Dyr, fremhæver det samme Træk. Den tunge Hjulplov holder sig sejgt i Tibirke, Ramløse og Vejby — man faar et Indtryk af, at det er Egne, som haarde Vilkaar har sat særlig tilbage. Men overhovedet gælder det, at det først er efter denne Tid, at Landbruget hæves kendeligt, og det begynder at gaa rigtigt fremad for Bonden.

Ogsaa Oberst *P. Fr. Rist* har i sin smukke Skildring »Rundt om Roskilde Fjord« (i Galschiøtz' »Danmark«) givet en Skildring af Kulsvierbonden, især som han har lært ham at kende som Soldat. Dyrekærligheden blyses i en Fortælling om en Bonde fra Skenkelse, der var med i Slaget ved Helsingborg i 1710, og som efter det tabte Slag ikke kunde bære det over sit Hjerte at dræbe sin Hest, da denne Ordre blev givet, for at Dydrene ikke skulde falde i Fjendens Hænder. Han gav en anden Dragon 8 Skilling for at sætte den en Pistol i Øret.

Noget barbarisk i Sindet kommer frem i en anden Fortælling hos Rist. I Kvægpestens Tid engang i det attende Aarhundrede hed det sig, at man kunde faa det syge Kreatur helbredt, naar man trak det hen over et Sted, hvor et levende Menneske var begravet. Saa købte man et Barn af

en omvandrende Tiggerske, satte det ned i et Hul, man gravede i Jorden, og gav det et Stykke Mad i Haanden, for at det skulde sidde roligt. Da de saa begyndte at kaste Hullet til, raabte den lille Pige:

— I kaster jo Sand paa min Mad!

Saa vidt Oberst Rist!

Dette uhyggelige Sagn kendes ogsaa fra andre Egne af Danmark og synes at være et Vandresagn, der altsaa ikke bør komme Kulsvierbondens gode Navn og Rygte til Skade.

»Den store Ufred.«

Saadan kaldte de gamle heroppe Krigstiden fra 1807 til 14. Regeringen frygtede en engelsk Landgang paa Kysten mellem Hornbæk og Hundested — ved Hundested ses endnu en Skanse ud imod Søen fra den Tid. Paa Kildegaarden i Tisvilde blev der oprettet en Vagtstue for Infanteri, og en Afdeling Husarer blev indkvarteret i Fogedgaardens Staldlænge. Oppe paa Salsgaardshøj blev rejst en optisk Telegraf. Den blev betjent af Ole Nielsen fra Fogedgaarden, der i et Par Aar deltog i Krigen som Kaptajn paa en aaben Kaperbaad med to Svingbasser, udrustet af en Mand i Gilleleje.

Oppe paa et af Spærene over Indkørselsporten til Fogedgaarden sidder endnu en Træklamp, som er slaaet fast med

forsvarlige Trænagler. Den sidder som Minde om en desperat Forsvarsforanstaltung, som Kaptajn Nielsen havde fundet paa, hvis Englænderne skulde gøre Landgang og trænge ind i Gaarden, mens han var ude paa Togt.

Mekanismen fungerede saadan: Paa det modsatte Spær var anbragt en lignende Klamp, og herimellem var saa slaaet en solid Lægte; under den var der hængt Plove, Harver, store Sten og andre tunge Genstande. Hvis nu en engelsk Troppeafdeling kom marcherende ind ad Porten, den eneste Adgang til Gaardspladsen, saa skulde Rebene kappes, og alle de dræbende tunge Ting vilde saa bræse ned i Hovedet paa de indtrængende.

Der kan jo ikke være Tvivl om, at hvis Kaptajn Nielsens Plan var kommet til Udførelse, vilde det have medført Gaardens totale Ødelæggelse.

Men heldigvis kom der ingen Englændere!

Naar man har passeret gennem Lejet og er kommet ind paa Statens Grund, er den første Bakke »Vagtbakke«. Navnet stammer fra den Tid, da der her stod en Vagtpost og spejdede ud over Havet, om der skulde være engelske Orlogsmænd i Sigte. Inde i Hegnet i »Granehaven« mellem Holmehuset og Vesterpris findes Rester af en veritabel Feltbefæstning. Løbegrave skærer sig ind i Terrænet, og man kan endnu se, hvor Bastionerne har ligget.

Frederiksværk.

En Købstad har ogsaa denne rige Egn, og den er skabt af Arresø, som Hegnet er et Resultat af Sandflugten, den er et Stykke fin, energisk Kultur, der efterhaanden er kommet til at virke med Naturens Ynde. Aaen er i Virkeligheden en Kanal, men ingen Aa er mere aa-agtig. Jeg er aldeles vis paa, at der en Dag fødes en dansk Digter i en af de smaa Gaarde og Haver, der med deres gammeldags Haveblomster og deres Tøj til Tørre paa en Snor vender ud imod Aaen. Man ser altid Børn lege ved det dybtgrønne, flaskegrønne Vand, der løber fra Søen gennem bøgeklædte Skovskrænter ind gennem Frederiksværk. Naar nu engang denne Digter opstaar, skal han tage disse Linjer som en forlods Hilsen fra mig.

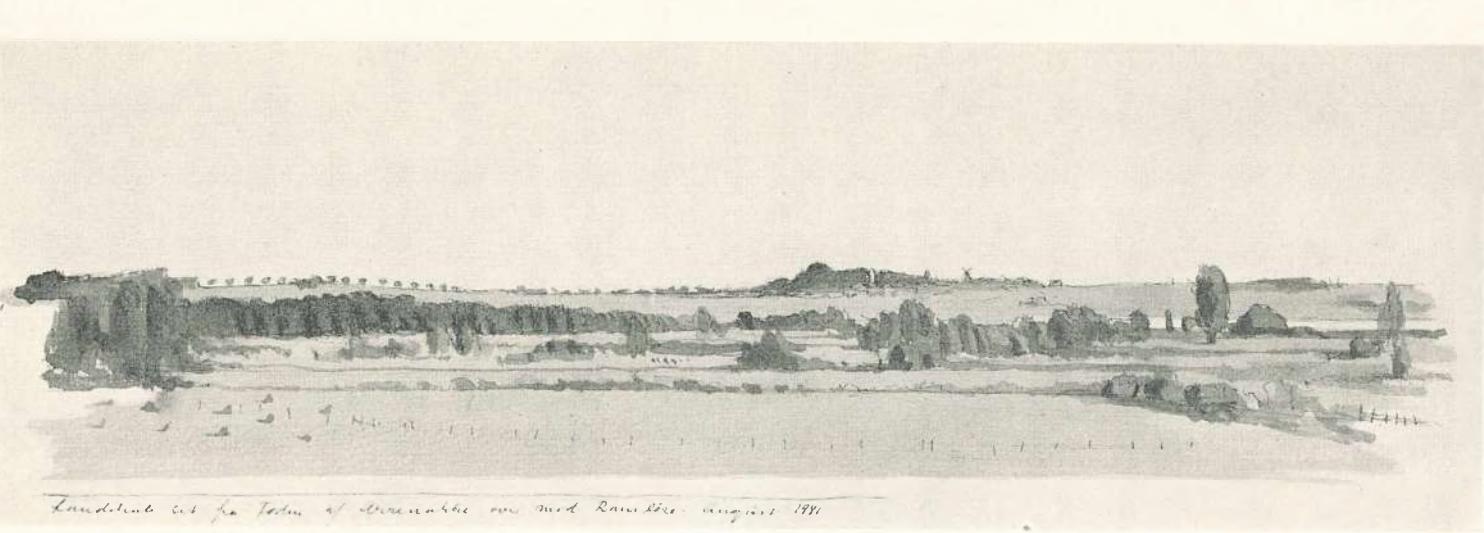
Byen ligger mod Syd begrænset af de nøgne Krudtaarnsbakker, mod Øst af de skovklædte Højder. En Fabriksby og Landhandlerby med en lille Havn, hvor man kan snuse Søluft og Tjæreluft, men som ikke præger Byen. Den er et Barn af Merkantilismen. Under en Oversvømmelse af Engene ved Arresø blev det nødvendigt at grave en Kanal ud til Fjorden, og det skete under Frederik den Femte i Aarene 1717—1719. Det berettes, at 500 svenske Krigsfanger sattes i Gang med at grave Kanalen — de fleste var dog vist i

Forvejen gaaet over i den danske Arme og kunde altsaa betragtes som Kongens egne Folk. Kanalen er hele 3000 Alen lang og gennemskær et betydeligt Højdedrag mellem Arresø og Roskildefjord.

For kongelig Regning anlagdes ved Arresoens Udløb et Agatsliberi med tilhørende Sluseværk og med en tysk Mester som Formand. En tredive Aar senere optraadte en fransk Mekaniker og oprettede — ligeledes for kongelig Regning — et Kanonstøberi og et Hammerværk.

Under Rustningerne paa Syvaarskrigens Tid overtog *Johan Frederik Classen*, Søn af en sønderjydsk Organist i Christiania og teologisk Kandidat, Krudtilvirkningen. Han udnævntes til General-Krigs- og Ammunitions-Kommissær og endte som Generalmajor, Excellence og stor Godsbesidder. Den Dag de Huseby-Bønder under Oversvømmelsen fra Arresø kom vadende hjem til deres Gaarde i Vand til Halsen, kunde de ikke ane, at deres Ulykke skulde medføre Oprettelsen af en By. Æren har Classen, som Røhl har Æren for Hegnet.

Først Ejer af Værket, saa Statens enevældige Bestyrer havde Classen Hals- og Haandsret over de Halsnæs-Bønder. Man maa tænke paa Hamsuns Romaner, Segelfos By og hvad de nu hedder, naar Talen er om Classen. Han oprettede Herregårdene *Arresødal* og *Grønnæssegård*, og *Lise-*

Landskab set fra Foden af Arrenakke over mod Ramløse. August 1941.

Landskab set fra Foden af Arrenakke over mod Ramløse. August 1941.

leje, der nu er et Koncentrationspunkt for Badelivet, er grundlagt af ham og opkaldt efter hans Hustru, der var Enke efter Baron *Iselin* — Navnet er da den rene Hamsun!

Byen med sine bøgeklædte Aaskränter og sin Kærlighedssti bærer endnu et Lys af Classens Energi, et Stykke Fabrikskultur i en af Mennesket skabt Skov, der virker som Natur. En Herre og en Hersker har skabt denne By, en Aristokrat, men en Mand, der ingenlunde var ufolkelig eller inhuman.

Han søgte de forskellige Lerarter frem af Sandjordene,

han oprettede Kunst-Støberier, Væverskole, Haandspinderrier o. s. v., han indforskrev Musikanter til Arbejdernes Underholdning, tog selv Udskænkeriet under sin Kontrol.

Det var Classen, der i 1763 tog fat paa Beplantningen af det Overdrev, hvorpaas Værket stod, lige fra Arresø og til Aaens Udløb i Roskildefjord. Højbjerg beplantedes, Norske Bakke, hele Terrænet ud over Kirkebyen Vinderød. Sandstrækninger, der laa hen med Strandgræs og Lyng, lod han pløje og besaa — ikke fordi der kunde ventes nogen Avl, men for at mætte Sandet med Kornet. Næste Aar

pløjede han det hele om igen, og nu tilsaade han det med Kløverfrø. Af en Ørken blev et England!

Han indførte nye Plovkonstruktioner fra Udlandet, underviste Bønderne i Frugtrærs Plantning og Podning. Kan det være andet, end at der kan rettes Kritik mod hans Administration og hans Karakter? Hans Arbejde staar efter ham og svarer for ham. Opløsningen af Bøndernes gamle

Fællesdrift og Udkiftningen af Fællesjorden holdt han ikke af. Han var en Herskernatur, og de nymodens Frihedsidéer smagte ham ikke. Men i sit Testamente gav han baade som Værkejer og som Godsejer meget mere Frihed til sine Folk, end han i levende Live havde tilstaaet dem. Naar han ikke selv kunde regere længere, havde han ikke noget imod, at de proberede Friheden.

M A N D S M I N D E

Gennem Menneskealdre har Fogedgaarden huset Tisvildes Sogne-, Strand- og Klifogeder. Den er opført 1762—68 af Hans Nielsen, hvis Slægt endnu ejer Gaarden, der staar med kalkhvide Bindingsværkslænger, sorttjærede Porte og mosgrønt Tag. Inde i Gaarden spejler et Birketræ sig i de smaa-rudede Vinduer. Gaarden rummer Begyndelsen til et helt lille Folkemuseum, men det forevises ikke længere for besøgende. I det følgende skal med Hr. Niels Nielsen, den tidligere Ejer af Fogedgaarden, som Hjemmelsmand gengives nogle spredte Træk af Livet herude, som det tegnede sig for en Dreng i Slutningen af forrige Aarhundrede.

Streng Vinter.

Vinteren 93 var usædvanlig streng. Hesselø var blevet landfast med Sjælland. Saa langt Øjet rakte, lige fra Sjællands Odde og over til Kullen, kun Is og Is, ikke saa meget aabent Vand som et Gadekær! Halvvejs ude mellem Hesselø

og Land sad to Dampere indefrosset. Der gik otte Dage og der gik fjorten Dage, uden at der var Udsigt til at komme løs, og en Dag var Provianten sluppet op. Der blev sammenkaldt et Skibsraad, og to Matroser tilbød frivilligt at gøre et Forsøg paa at naa Kysten.

Det var en Tur paa fjorten-femten Kilometer, og den var langtfra farefri. En Baad kunde de ikke tage med sig, for til det Brug var Skibsjollerne for tunge, men de bandt et Tov imellem sig for det Tilfældes Skyld, at en af dem skulde falde i en af de snedækkede Vaager.

Turen varede mellem fire og fem Timer, saa naaede de i god Behold det faste Land. To af Fiskerne paatog sig det Hverv at skaffe Proviant. Oppe paa en af de omliggende Gaarde blev der købt en Kvie, der straks blev slagtet og sammen med Kartofler, Brød, Smør og hvad der ellers skulde til blev kørt ned til Lejet og stuvet ned paa Bunden af en Jolle. Seks Fiskere tog Jollen imellem sig og de to Matroser dannede Eskorte.

Det var klar, stille Frostluft, og alting var saa »gælt«, det vil sige, at alle Lyde kunde høres paa lang Afstand. Hver Gang Proviantbaaden passerede en Isskruning, hørtes Fiskernes Raab helt ind til Lejet, og aabenbart spillede Jernbanen Hillerød-København dem i Hovedet, for hver Skruning fik Navn efter en af Linjens Stationer: Holte! Lyngby! Gentofte! Hellerup! Maalet, selve Damperen, var naturligvis Københavns Nordbanegaard.

Den Vinter skød en Fisker en Polarræv. En Nat opdagede han et underligt Dyr, der stod og gnaskede i en gennemfrossen Fisk, der laa i et Trug ude paa Gaardspladsen. Han troede først det var en Kat, men snerrende, med strittende Haar og skinnende Tænder for Dyret paa ham for at bide ham i Benene. Manden sprang ind i Huset for at hente en Haglbosse. Igen gik Dyret paa ham, saa faldt Skuddet. Dyret lignede en lille Ræv, men Skindet var blaat! Og det var ganske rigtig en Blaaræv eller Polarræv, som det blev opklaret, da Dyret blev sendt ind til København.

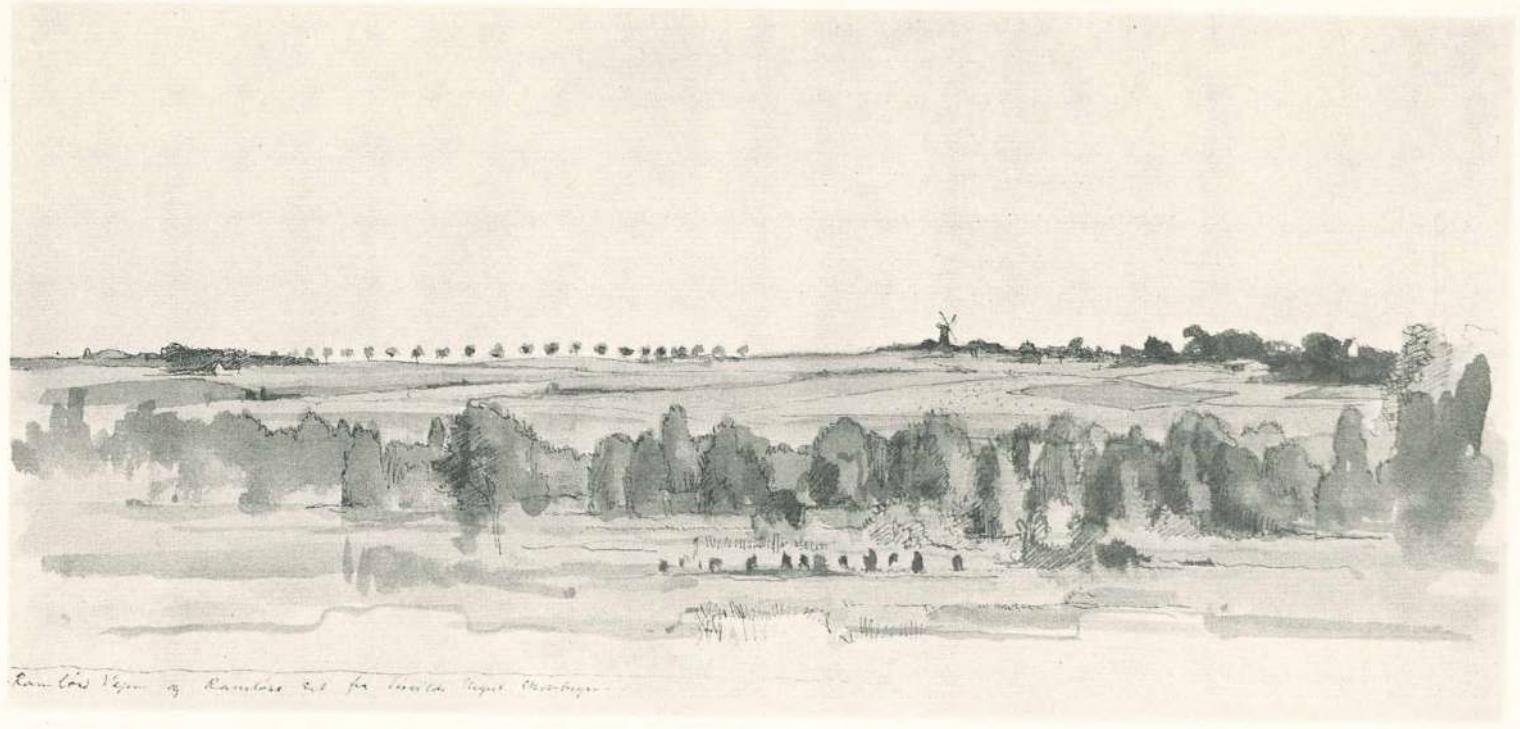
Kom saa endelig Tøbrudet efter en af de haarde Vintre, kunde det antage en helt syndflodsagtig Karakter. Vandet væltede fra Bakkerne ned i den Dalsænkning, hvori Byen ligger, og strømmede som en Mølleaa gennem Gaden i hele dens Bredde. Enkelte Steder var Strømmen saa stærk, at en voksen Mand ikke kunde holde en Skovl mod den.

Hvor Vandet ikke kunde faa Afløb, dannede der sig Sør, og her sejlede Drengene i alle de Fartøjer, de kunde slæbe frem. En stor Roekasse bemandedes med fire Dreng, i Kølvandet fulgte et gammelt Dejgtrug med to Drenge, og allersidst kom et Kar med en lille Fyr, der krampagtigt spændte Hænderne fast om Kanten af sin kæntrende Baad!

Tørvemosen.

I Firserne og Halvfemsernes Tid var der et helt godt Fiskeri i Mosen. Ude midt i Tørvegravene muntrede Skaller og Aborrer sig, og skjult mellem de tætte Rør eller under Vidjebuskene stod Gedden paa Lur. Der fandt et udbredt Tørveskær Sted. Enhver Lodsejer lod skære Tørv, og det stod gerne paa i to Dage. Den ene Dag serveredes der gule Ærter og Flæsk, den anden Risengrød og Steg. Det var en ufravigelig Skik alle Steder i Tørveskærstiden. Der fortælles om en ulykkelig Mand, der enogtyve Dage i Træk var paa Tørveskær hos Folk netop paa den Dag, da der blev serveret Risengrød!

1891 var et ualmindelig vaadt Aar — der var næppe fjorten Dages Solskin hele Sommeren. Det kneb stærkt med at faa bjerget Tørven, og den, der kom i Hus, var langtfra tør. En Gaardejer havde et Par Aftægtsfolk, som blandt

Ramlose Vejen og Ramlose set fra Tisvilde Hegns Skovbryg.

Ramlose Vejen og Ramlose set fra Tisvilde Hegns Skovbryg.

andre Naturalier ogsaa skulde have seksten Læs Tørv paa lang Vogn (Høstvogn). Aftægtsmanden var en Del krakilsk. Det var en lille Mand, der haltede og gik med Stok. Da Gaardmanden og hans Karl ankom med de to forste Læs,

kom han ud fra sit Hus, hængte Stokken paa den ene Vognfjæl og begyndte at fole paa Tørvene: Denne her er meget vaad, og den der er langtfra tor, Christen Svendsen!

Det hjalp ikke, at Gaardejeren sogte at forklare ham,

at hans egne Tørv ikke var bedre — Aftægtsmanden blev ved sit. Karlen, der var en stor, stærk Svensker, blev til sidst ked af at høre paa al den Kritik, og saa sagde han til sin Husbond: Hør du, Christen Svensson. Hvis du vil give mig fem Hundrede Kroner, saa skal jeg slaa Gubben ihjel! — Da Aftægtsmanden hørte den Bemærkning, forstummede hans Kritik, og samtidig glemte han, at han var halt. Saa let som en Hjort sprang han ind ad Døren og knaldede den i Laas.

I 1888 dannedes der et mindre Interessentskab, som anskaffede en Vindmølle, der trak en Vandsnegl, saa Vandstanden kunde sænkes i Tørveskærtiden. Den øvrige Del af Aaret stod Vandet ret højt, ja enkelte Vintre kunde hele Arealet staa under Vand, saa der dannedes een stor Sø. Her var det godt for Fiskene at lægge deres Yngel, og Bestanden fornyedes med indvandrede Fisk fra Arresø.

Dengang førte en aaben Grøftmidt gennem Tisvilde Mose ind under Tibirke Bro og fortsatte ud gennem Tibirke Mose. Grøften var den sidste Rest af Oldtidens Sejlløb. Omkring 1915 blev der lagt Kloak gennem Tisvilde By, og den fik sin Udmunding i den Tørvegrav, der ligger Byen nærmest. Hvor der før var myldrende fuldt af Fisk, findes nu ikke en Hundestejle. Ogsaa Blomsterfloret er ved at forsvinde,

efterhaanden som Bunden udtørres. I Stedet er der vokset en Mængde Birketræer op, saa om ikke mange Aar vil her staa en lille Birkelund.

Skolen.

Som andre Steder paa Landet fik Børnene kun den mest elementære Undervisning, og mange blev i syv-otte Aars Alderen sendt ud hos Bønderne for at vogte Gæs og Lam. Mange af Lærerne var umaadelig gammeldags i deres Syn paa Børneopdragelse. Mens Hostrup var Præst i Hillerød, fik han en Dag Besøg af en bekendt, der var en ivrig Samler af Forsteningar. I Samtalens Løb siger Præsten: Jeg har et Par Degne her i Pastoratet, dem vil jeg overlade til Dem, saa kan De indlemme dem i Deres Samling!

Men Lærer Bro i Tisvilde hørte ikke til den Slags Forsteninger. Hvad der fortælles om ham, viser at han paa mange Maader har været langt forud for sin Tid. Bro havde en lille Datter, der var mellem to og tre Aar. I Frikvartererne kom hun ofte trippende ind i Skolestuen til Børnene. En af de store Drenge, der hed Søren, var en underlig Blanding af godt og ondt. Han holdt i Grunden af de mindre Børn, men gav han dem en Foræring, ledsagede han den altid med en Strøm af uartige Ord. Naar den lille Pige saa kom ind i Skolestuen, tog Søren hende op paa Skødet. — Kan

du sige det, og kan du saa sige det — — saa skal du faa en Kage!

Barnet var lærvilligt, spiste alle Sørens Kager og gik bag-
efter ind til Forældrene og fortalte alt, hvad hun havde lært.

Bro kom ind i Skolestuen, satte sig hen ved Siden af Dren-
gen, lagde Armen om hans Skulder og sagde:

— At du giver min lille Pige de Kager, du har købt til dig
selv, viser at du underst inde har et godt og kærligt Hjerte,
og det har glædet mig. Men Søren, min Dreng, hvor kan
du samtidig nænne at dryppe Gift ind i en lille ren og uskyl-
dig Barnesjæl. Den kan afsætte et Bundfald, der kan virke til
ubodelig Skade for hende i hele Livet. Kan du nænne at
være saa ond mod saadan en sød, lille Pige?

Sørens Øjne fyldtes med Taarer, og de andre Drengene følte
sig helt betaget af den gamle Lærers Højsind.

Bro klassificerede aldrig Børnene efter Forældrenes Stil-
ling i Samfundet. Hvis han opdagede, at Børnene skubbede
en ud af deres Leg, fordi han ikke var fin nok, saa blev
han vred. Naar Humøret var rigtig godt, kunde det hænde,
at han legede en Slags Prygleg med Drengene. Den bestod
i, at Kammeraterne sprang op paa Ryggen af den Dreng,
der skulde have Prygl, og paa den Maade dækkede ham.
En Dag var han naaet til den sidste Dreng i Rækken, en
Dreng af en ualmindelig ondsindet Natur og ildeset af alle

de andre. Da Turen kom til ham, var der ikke en eneste,
der gjorde Tilløb til at dække ham.

Men saa blev Bro vred. Han lod Stokken synke, saa al-
vorligt paa Børnene og sagde:

— Fy, hvor maa I skamme jer! I er nogle usle, elendige
Kammerater. Vil I være bekendt, at han skal sidde her uden
at have en eneste Kammerat til at dække sig? Fy skam jer
allesammen!

Resultatet udeblev ikke. En syv-otte Dreng for med en
saadan Iver op paa Ryggen af den ensomme, at han blev
knuget helt ned mod Bordet, og Tungen hang ham helt ud
af Halsen.

— Saadan skal det være, sagde Bro, aldrig svigte en
Kammerat, som er i Bekneb.

Ildebrand.

I Halvfemserne var Brandvæsenet herude meget primitivt. Sprøjten havde Form af en gammeldags Smørkærne med en Hank paa hver Side. Slangerne var i de fleste Til-
fælde saa utætte, at Vandet pøsedte ud gennem Punkteringerne. Efterretningsvæsenet svarede til det andet — Telefon
var et ukendt Begreb, og det var sjældnere at se en Cykel
dengang end en Flyvemaskine nu.

En buldrende mørk Nat blev der banket paa Sognefogdens Vindu. Hvem der? spurgte Fogden. — Det er mig, Hans Søvren inde fra Sandet, jeg kommer for at melde, at Hans Nielsens Hus brænder. — Brandstedet laa en fem Kilometer borte, og hele Vejen havde Hans tilbagelagt til Fods.

Fogden fik noget Tøj paa og tændt Lampen, saa lukkede han Manden ind:

— Hvor længe er det siden, det begyndte at brænde?
— Aah, det kan vel være henved et Par Timer siden. Jeg gik, da Ilden havde faaet godt fat i Taget, men man er jo ikke saa rask til Fods mere.

— Sæt dig hen til Bordet, Hans Søvren, sagde Fogden, saa skal jeg kalde paa Karlen, saa han kan faa hentet Straalemesteren, og saa maa vi se at faa spændt for Vognen og komme af Sted med Sprøjten. Vi har for Resten lige slagtet — kunde du ikke trænge til en Bid sort Pelse og en Snaps?

Der kom et Fad sorte Pølser og tre Pægle Brændevin paa Bordet — Straalemesteren skulde da heller ikke gaa tørmundet i Ilden, naar han endelig kom.

Naturligvis var Hans Nielsens Hus forlængst nedbrændt og den sidste Funke slukket, før Brandvæsenet naaede frem.

Under et hæftigt Tordenvejr en Julisøndag i 1912 slog Lynet ned i Jeppes Hus. Brønden var snart tømt, men saa

brugte man Sand til at slukke med. Folk masede med Spader, Skovle og Spande. En af de allerivrigste var afdøde Professor Hans Olrik, han havde smidt baade Jakke og Vest. Taget var tækket med Rør, og det er ikke saa let fængeligt som f. Eks. Spaan eller Tagpap, saa Folk kunde nogenlunde holde Ilden i Skak.

Og nu kom Brandvæsnet! Vogne med fyldte Vandtønder begyndte at rulle op ved Brandstedet, og saa ankom Tisvilde berømte Sprøjte. Slangen blev skruet paa, man hældte Vand ned i Kærnen, fire Mand traadte om ved Pumpen, og Slukningsarbejdet tog for Alvor sin Begyndelse.

Ret mange Meter op over Tagskægget naaede Straalen ikke, men saa var der en Mand, der fik en god Idé. Slangen blev skruet af igen, tre, fire Mand nappede hele Sprøjteværket, og i fuld Galop blev det baaret op ad Trappen og op paa Loftet! Brandmandskabet dannede Espalier, Vandspandene gik fra Haand til Haand, og nu kunde Straalen naa op til Tagrygningen, og hvad endnu bedre var: man kunde sprøjte nedad! Saa snart Ilden gjorde Forsøg paa at bryde frem, var Straalemesteren parat og kvalte Forsøget i Fødslen.

Jeppes Hus var reddet. Det var Tisvilde Sprøjtes største Bedrift.

Samme Jeppe var for Resten en Slider af Rang og havde

drevet Kildegården, som han havde ejet, op til et Mønsterbrug. Men især fortjener han at mindes for sine underlige Glosers Skyld. Han gav helst selv de nye Ting, der dukkede op, et Navn at løbe med. En Centrifuge kaldte han en *Dunderferre* og en Buffet for en *Kofét*. Jeppe var heller ikke stiv i Avislæsning — engang læste han for sin Husholderske om en Ged paa Patentaksler, der var til Salg. At der stod Gig tog Jeppe ikke saa nøje.

En Kulsvierbonde.

Lars Andersen var en fuldblods gammel Kulsvierbonde baade i Sind og Skind. Han var ofte med i en rask Væddeløbskørsel fra København til Hillerød, naar Kulsvierne havde været i Byen med deres Varer. Der blev kørt til paa Livet løs, saa det tordnede og gnistrede fra Vognene. Fredelige Folk trak Dynen op over Ørerne, naar de hørte de vilde Tog dundre forbi. Under saadanne Hjemkørsler blev der altid gjort Ophold i Rudersdal og Bloustrød. Det gik stærkt og bramfrift til — var det kun to, der kom i Slagsmaal, brugte man de bare Næver, men det hændte lige saa ofte, at hele Hoben kom i Haandgemæng, og saa blev Knipler, Vognkæppe og Stoleben brugt som Vaaben.

Under en saadan Kamp havde Lars Andersen faaet en

Skulder vredet af Led. Da han var kommet hjem maatte han gaa oppe den største Del af Natten, saa stærke Smerter havde han. Næste Morgen blev der sendt Bud til Frederiks-værk efter Dr. Cold. Han var en umaadelig dygtig Læge, der blev betragtet som halvvejs Mirakelman, og han var forrygende hidsig.

Da Doktoren var kommet ind i Stuen og havde faaet sin Kørepels hængt op paa en Knage, gik han hen til Patienten, og med et: God Dag! Et det *den* Skulder, det er galt med? tog han fat paa det ømme Sted.

Lars Andersen bandede, greb Doktoren med den raske Arm og kylede ham hen i den anden Ende af Stuen.

— Manden maa jo være komplet gal! skreg Dr. Cold, for op fra Gulvet og hen og trække i Pelsen. Spænd Hestene for Vognen, jeg kører hjem igen, saa kan den Idiot passe sig selv!

Det er ikke godt at vide, hvad det hele var endt med, dersom ikke Kirsten, Lars Andersens Kone, var traadt til. Hun rummede lige saa meget Ro og Besindighed i sin Person, som Doktoren og hendes Mand tilsammen besad Hidsighed.

— Hør, Hr. Doktor, sagde hun, De kan da ikke forsøre at forlade Manden i den Stilling, der maa da gøres noget for at hjælpe ham.

— Jeg vil ikke røre ved ham, før jeg faar to Mand til Hjælp, sagde Cold.

Kirsten skyndte sig med at faa Karlen og Husmanden kaldt ind i Stuen. Doktoren beordrede Lars Andersen til at lægge sig paa Ryggen nede paa Gulvet. Karlen maatte saa holde den raske Arm, og Husmanden skulde holde Benene paa ham, saa han ikke kunde komme til at sparke. Da Dr. Cold paa den Maade havde sikret sig mod mulige Overraskelser, lagde han sig ned ved Siden af Lars Andersen med sit Hoved ved hans Fodder. Med begge Hænder tog han saa fat om Haandleddet paa Lars, og samtidig stak han sin ene Fod op under hans Armhule! Arrigskaben kogte endnu i Dr. Cold, og idet han trak i Armen, skubbede han efter med Foden. Lars Andersen gav nogle frygtelige Vræl fra sig, men de to Mænd holdt godt fast, og saa floj Skulderen i Led.

Det gav Lindring, og denne Dulmen blæste alt Fjendskab mod Dr. Cold ud af Lars Andersens Sind. Da Armen var lagt i Bind, var det første Lars sagde til sin Kone:

— Kjesten! Skynd dig og sæt noget Mad paa Bordet. Jeg tror, at Doktoren kan trænge lige saa haardt til Mad, som jeg gør, og han skal ikke køre sulten fra min Gaard.

Da Doktoren kørte af Gaarde, var Venskabet sluttet, og det holdt ogsaa hele Livet.

En Pige fra Sverige.

Maleren William Scharff fortæller:

I min Barndom gik Faarene frit om i Tisvildelunde, om Natten lukkedes de inde i en Fold. Kun de fattigste boede derude, blandt andre *Marie Andersen*, som er Model til Mosekonen, og *Købe-Anders*, der levede af at flette Vidje-kurve, saa mongolsk ud og maaske var Tater.

De var noget overtroiske — der er endnu Bønder, der ikke lader Kvaæget gaa ud, før de har lagt et Stykke Metal paa Tærskelen, og hvis ikke den første Ko træder paa det, leder de den ind igen og gør det om.

Der var mange Krøblinge paa Egnen, da alle Kulsvierne var med i 64 og blev brugt som Stormtropper.

En Pige, *Johanne Linderod*, var kommet hertil fra Skaane som femtenaarig Konfirmand, hun blev Arbejderneske paa en Galochefabrik, boede i mange Aar paa »Rumpen«, den kunstige Vold, der er rejst mod Flyvesandet nedenfor Bakkerne. Saa fik hun et Hus i Lundene, det var som Paradis, her boede saa mange Mennesker og var meget mere sel-skabeligt.

Hun havde Ged, Kat, Kalve, Bier omkring sig. Da hun blev 75, ordnede jeg det, saa hun kunde rejse hjem og gense sit Fødeland. Ja, det vilde hun gerne — lige indtil hun fik

Tibirke Bakker set fra Ellemosen. August 1941.

Tibirke Bakker set fra Ellemosen. August 1941.

set Pasfotografiet. »Nej!« sagde hun, »ser jeg saadan ud, saa skal jeg ikke derover og vise mig!« — Hun havde en Skavank paa Benet og aad Kalk og Smør som Medicin — »det tager syv Aar, inden det rigtig virker, for det skal jo

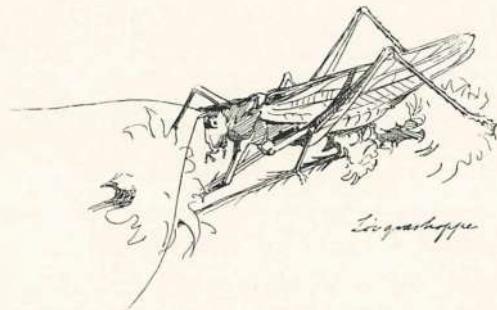
gennem hele Legemet.« — Engang hun sad Model, fik hun det for hedd i det godt opvarmede Atelier. Hun blev svimmel og gik ud og satte sig paa den frosne Jord: — »Jorden ta'r det!«

Engang samlede man Kobber ind til Christiansborg Slot.
— »Er det ikke underligt,« sagde hun, »at de kan overkomme
at pudse alt det Kobbertøj inde paa Slottet?«

Paa mit Billede »Mosekonen brygger« er det hende til
venstre med den tamme Høne under Armen. Honen tabte
et Æg, da hun sad Model. Hun forærede mig det.

Da hun var yngre, havde hun engang set tusindvis af
»Smaafolk«, altsaa overnaturlige Væsner, til Bryllup nede
i Ellemosen. Hun skildrede aldeles nojagtig hele Stadsen —
Ekipager, Heste og Seletoj. Især *Sølvhesten* var noget
for sig.

Men hun blev aldrig gift.

E G N E N S B I L L E D E

Stranden ved Annisse.

Nede ved Annisse øst for Arresø er det let at komme helt ud til Bredden. Her er et lille, buttet Næs, Hovnæsset, og en lille, idyllisk Aa med et realistisk Navn, Polaaen, der under hængende Pile løber som en blaa Strøm ud i den olivengraa Sø. *Annisse* er Aa-Næsset.

Hernede bor næsten ingen Landliggere og Københavneré, Kro findes ikke, men nok en Annekskirke, hvori der prædikes hver anden Søndag, man handler i en »Brugs«, og der gaar sære Rygter om Befolkningen, der skal være flink nok, men faar Ord for at leve en Smule udenfor almindelig Lov og Ret. Der ligger en Herregård eller stor Proprietærgård med en Hofjægermesterinde, men selve Byen er næppe en rigtig Landsby, kun en Klat Huse. Da jeg cyklede igennem den en Søndag Formiddag, stod gamle og unge samlet paa Gaden eller Vejen omkring et grønt Billardbord, og paa den kalkede Væg af det nærmeste Hus var der hængt en sort Skoletavle op til at notere Points paa.

Næsten helt nede ved Søen bor en Ven af mig i et tidligere

Fisker- eller Husmandssted. Indgangen har været flankeret af et Par gamle Piletræer, men af det ene er kun Stubben tilbage. Den er beovkset med Træsvamp, der gror bregnagtige Planter omkring den, og opad den lerner sig store Sten. Den ligner et helt, vildt forrevet og i sine Formationer kæmpemæssigt Landskab i Lilliputformat! Der skraaer bratte, gule Skrænter med Stumper af grøn, lavbeovkset Bark som spredte Marker, paa Afsatser og Højlande gror Smaaskove af Græs. En Slags store, sorte Tanks, Insekter der ligner Bænkebidere, iler af Sted paa mange Fødder, en Fluedingler som en hængt Mand i Traaden af et Edderkopspind. Tre Mejere vrimaler og fører et skyggegraat slimrende Spøgelsesliv i en Underverden under et gabende Barkstykke. I det gamle Piletræ, der staar endnu, aabner sig et Hul med en forladt Hvepserede i. Og op ad en Busk slynger sig den bittersøde Natskygge med sine røde giftige Ribs.

Jeg hviler ud efter Cykelturen nede ved Stranden. Paa et Tæppe ligger tre Piger, først nynner den ene lidt, saa den

anden. Den ene skygger for Ansigtet imod Solen, og nu trækker den anden Strømperne af for at sole de kraftige Ben, der er brune som en Tahitipiges. Bag Pigernes hvilende Hoveder, der vender Næseborene imod mig, ligger store Strandsten og nikker Rølliker og Siv. Et Pilehavn strækker sig op i Land og vender det hvide ud af Bladene, tottede Bygtraver staar paa Stubmarken som en Flok tøjrede Drøvtyggere, og Annisse hvide, trappede Taarn hæver sig over Kirkegaardens Træer i en ren, blaa Luft, der allerede har Septembers klare, lutrede Tone af kølig Sindsro og tilkæmpet Visdom.

Foran mig krummer Arresø sig i en Cirkel ind mod mine Fødder med Vand, der skifter som Silke mellem blegblaat og grøngraat. Den mandshøje Sivskov ligger skraat fremefter i en voldsom Bevægelse som fældede, vimpelbehængte Lanser. Lige over de vajende, dybt violette Duske skimtes en Stribe olivengraa Sø, der glimter i Sollyset. Paa den anden Side Søen løfter sig fjerne Bakker og Skovbryn, og Ramkøe-vejens Træer hænger som en Perlerække mod den skyhvide Horisont.

Solen bager i mit lune Læ, hvor Blæsten ikke naar hen. En knaldrød Guldsmed slaar sig ned paa en solhed Sten. Nede ved Badebroen sludrer Vandet om Brædderne, som Vinterisen har skruet løs. Her er godt at være. Jeg stopper min Pipe med den bedste Erstatningstobak, jeg kunde finde

— det nedfaldne Løv af bornholmsk Ron, men det skal være helt vissent, sol- og vindtørret i Naturen selv, og det skal nulres godt til Smuld mellem Fingrene og klippes i passende Smaastykker med en Saks. Maaske vil ikke alle synes saa godt om det som Opfinderens selv, men Kvinderne i mit Hus forsikrer mig, at det lugter dejligt i Stuerne med en Duft af Gran.

Det er godt at komme tilbage til den samme Egn Aar efter Aar. Erindringerne ligger i ens Sind som Spejlingerne i en Aa, og de nye Indtryk gaar som Ilinger over Vandet. Her gælder virkelig det gamle Ord: at erkende er at erindre. Saadan er det ogsaa godt at have Mennesker, man kender og elsker et Liv igennem og ikke blot møder, som man overnatter i en Hotelseng.

Umærkeligt har Sivskoven suset mig i Søvn.

Da jeg vaagner, er det begyndt at aftnes. Smaa blaa Sommerfugle sværmer over Strandens Blomster. En stærk Duft af Krusemynte breder sig over hele Strandbredden, krydret og kostelig.

Jeg cykler hjemad i Solnedgangen, over de voldsomt svungne Bakker nord for Annisse. Sollyset staar som en stor, purpurfarvet Ildebrand bag Bakkekammen. Telefontraadene paa begge Sider af Vejen rammes af Ildskæret og gløder fantastisk i den lysdirrende Luft.

Søen og Mosen.

Hele Egnen med Sø, Mose, Bakker, Hegn og Kyst er som et Orkester, der sætter i med fem tonende Instrumenter! Luften er som ingen andre Steder, den har sit eget Lys — man ser Refleksen af Havet op i Luften som en særlig Farve, naar man kommer cyklende inde i Bakkerne, navnlig ved Solnedgang. Og en Sommeraften kan man langt inde i Landet høre Havet bruse — saa siger Fiskerne, at »det søller« . . .

Arresø er Danmarks største Indsø, henved 40 Kilometer i Omkres, men den er ikke dyb, kun nogle faa Meter, og langs Bredderne kan man næppe færdes med Baade. Det er sjældent at se et Sejl paa Søen — ja, nede fra Aaen og Rørskoven ved Bækkebro kan man undertiden se nogle Landliggerdrenge sejle ud i en Jolle, som de har forsynet med Sejl og Udligger efter javansk Model.

Det siges, at der ikke kan medes i Søen, for Fiskene kan ikke se Ormen! Sagen er, at Vandet er plumret af en Alge, der gør Vandet uigennemsigtigt og giver det sin ejendommelige opalagtige Farve. Fiskeretten ejes af en enkelt Mand i Frederiksværk, som fisker med Næt fra en Motorbaad.

Det er mærkeligt, saa godt den store Sø ligger, Mosedrag og Siv og Morads spærre Adgangen. Ud i Søen skyder Avderød Næs med sit Nøddekrat og sine Lysninger med røde

Gederams. »Verden er mere vaad her end noget andet Sted man kender,« skriver Johannes V. Jensen om Arresø ved Udløbet af Bækkebro Aa. »Engen paa begge Sider af Aaudløbet staar med høj Jungle af Græsser, hvorimellem Mjødurt hæver de hvidgule duskede Blomsterstande ovenud; ingen Plante dufter saa gammelkendt og sommerligt sovndyssende som den. Lugten af Dynd, af Kær, har noget intimt, en Genkendelse, i det inderste af Sjælen, ikke til at forklare. Rørskoven snakker, en slibende Lyd fra de ru Blade nærværd, tykt og dynet inde fra Vildnisset, Væden staar op ad Stænglerne, som er vævet sammen af den store hvide Konvolvolus, vor Frues Særkeærmer, med slyngede Stængler, gabende hvide Tragte, som lyttende Ører i det grønne. Sangfuglestemmer kommer inde fra den knirkende Rørskov, det forborgneste Liv; og er man heldig kan man faa Besøg af Storken ikke fem Alen fra en, vadende i den grunde Aa og sonderende Bunden med raske Stød af det røde Næb, man kan blive Øje i Øje med ham, uden at han letter, og saa slaar det tilbage paa en at man er tilladt, bleven en Part af Naturen endelig ogsaa selv.«

Storken! Der har været fremsat mange Teorier om, hvorfor Storkene i saa mange Aar har været i Aftagende. Nogle gætter paa, at det er fordi Frørne blev sjældnere, efterhaanden som Engene blev drænede. Andre mener, at der med

Tiden er blevet for faa Straatage at bygge paa, andre igen tror, at Storkene forulykkede under deres Træk over Middelhavet, eller at de aad de arsenikforgiftede Græshopper i Sydafrika. Men kan man tro vor største Specialist i Storken, Halfdan Lange (»Storkens Alder og Yngleforhold i Danmark«), saa holder ingen af disse Teorier Stik: Lange hævder, at de daarlige Storkeaar skyldes sydafrikanske Snylterorme, som Storkene inficeres med gennem deres Føde.

Heldigvis er der endnu ikke noget, der tyder paa, at Storken er ved at uddø. I 1890-1900 var der henved 2500 Storkepar, men siden daledes Tallet uafbrudt og naaede i 1927 ned til 500 Par. Siden er Antallet steget og naaet op paa over 1000 Par. Skulde de Pokkers Snylterorme i Sydafrika være paa Retur igen?

Man kan lære andre Ting af Halfdan Lange. Tidligere har man gaaet og troet, at det var det samme gamle Storkepar, man havde set Aar ud og Aar ind. Men saa fortæller Lange, at Storken gennemsnitlig kun bliver $5\frac{1}{2}$ Aar gammel, og at den først er yngledygtig i sit fjerde Aar. Altsaa er den kun hjemme paa sin Rede i højst to Somre. Men saa overtager vel Ungerne Forældrenes Rede? Nej, der er aldrig nogensinde fundet en Stork, der har ynglet paa den Rede, hvor den blev født.

Braendselssituationen har medført, at der er blevet skaaret

flere Tørv i Aar end nogensinde før. Tørveskruerne er for Mosen, hvad Kornstakkene er for Marken. Overalt kunde man se Enggræsset forsvinde under Lag af Tørvepladder, der laa inddelt i et Mønster. En Mængde unge arbejdsløse var paa Akkordarbejde og boede i Telte nede i Mosen.

Den sædvanlige Maade er jo, at man skærer Tørvene lige ud af Mosen, som man tager Græstørv op. Men nu bruges en mere industriel Metode. Tørvejorden køres i Tipvogne op til en Slags Fabriksanlæg ude paa Marken, hvor den æltes sammen med Vand til en Grød, der spredes ud over Marken. Ved Hjælp af en særlig konstrueret Tromle skæres den op i Tørv.

En humoristisk Skribent Den Gyldenblonde paastaar, at den danske Tørv bestaar af 10 pCt. Jord, 10 pCt. Vand, 10 pCt. Oldtidsminder og 70 pCt. Avance. Herude lyder der Røster, som stiller sig mere tvivlende til de store Indtægter ved Tørveskæringen. Til Vinter vil vi faa at se, hvordan den kan brænde, og gid vi allesammen maa faa Raad til at købe den!

Insekter.

Heroppe finder man Blomster og Insekter, man ikke har ret mange Steder i Danmark. — *Linnæa* f. *Eks.*, den Plante, som den store svenske Naturforsker valgte at give sit eget

Ramløse Vejen. Set fra Tibirke Bakker. August 1941.

Navn, da han ordnede Planternes System. Det er næsten umuligt ikke selv at blive en Smule Naturforsker, naar Gravhvepsen med mægtig Iver borer sig ned i Sandet foran ens Dør — den kommer op af Hullet med en lille vaad Sandbolle mellem Forbenene, smider den fra sig, og ned igen efter en ny! Saa stopper den Hullet til igen med sine Sandsten og vifter Sand over det, saa ingen uden den selv kan se, hvad den har foretaget sig.

Oppe i Træerne sidder den store grønne Skovgræshoppe, *Locusta viridissima*, og musicerer — den begynder sin Sang netop paa den Tid Gøgen forstummer. Det er Danmarks største Insekt, den er en glimrende Klatter, og den kan det Trick at stikke Fødderne i Mundens og væde dem med Spyt, for at Saalerne skal holde bedre ved, akkurat som visse Mennesker væder Fingrene, naar de skal blade i en Bog.

Myreløven danner sin Tragt i Sandet, kun med en Tang synlig i Kraterbunden. En vældig Sommerfugl flyver forbi, sortrød med lyseblaau Pletter og en ildgul Rand — det er en *Sørgekaabe*, og den flagrer ikke som andre Sommerfugle, den flyver virkelig, kan staa stille med udspilede Vinger som en Musvaage! En anden Gang kan du se en bronceret Guldsmed med Cellophanvinger og et Hoved som en Buelampe staa og svirre foran en citrongul Sommerfugl, der har sat sig paa et Straa i Mosen. Guldsmeden farer løs

paa sit Offer, klipper til, og et Øjeblik efter drysser de gule Vinger som faldende Mandarinkaaber ned paa Græsset.

Guldsmeden er en af Jordens ældste Insektsformer, og i Kulperioden fandtes der Familier, der havde et Vingefang paa omkring 2/3 Meter. Tænk paa det engang, naar du ser Guldsmedene flyve over en Tørvegrav! Deres Vinger anses for de bedste Flugtapparater indenfor Insekternes Verden. De er yderst lette, men overordentlig stive, den vandklare Hinde er opdelt i indtil 3000 Celler og afstivet af Ribber. Der er australske Guldsmede, der flyver med en Fart af 96 Kilometer i Timen! Under Parringen danner de to Guldsmede et flyvende Hjul med otte Vinger, et Under, der er mærkeligere end Odins ottesodede Hest.

I Brehm kan man læse, at Guldsmedelarven har sine Aandedrætsorganer siddende i Endetarmen, hvad der forekommer endnu særcere, end at Skovgræshoppen har sine Ører anbragt som nogle Furer paa Forskinnebenene. Allermest forundret blev jeg dog over, hvad jeg hørte om *Hvirvleren*. Det er den lille, glinsende sorte Bille, der i forrygende Fart tegner sine Spiraler og Cirkler i stille Vand. Nu ved man, at man hos en Optiker kan købe Briller, hvis Glas er delt saadan, at Brillerne baade kan bruges til at se nærværd og paa Afstand. Men Hvirvlerens Øjne er ogsaa delt i to Dele: den øverste bruges til at se med i Lusten, den nederste til at

iagttagte, hvad der foregaar i Vandet! En Opfindelse, der er et fint Udslag af moderne Optik har Naturen forlængst udstyret Hvirvleren med!

Myreløven er let at finde i Brandlinjerne inde i Sandet nær ved de kæmpemæssige Myretuer. Almindelig i Hegnet er den blodrøde Rovmyre, der gaar paa Røvertog, plyndrer den brune Skovmyres Bo og slæber Pupperne hjem til sig.

En og anden vilde maaske have ventet, at de to haarde Vintre, vi har gennemgaaet skulde være gaaet ud over Insekterne og have formindsket deres Mængde. Men jeg synes sjælden, jeg en Sommer har set saa meget Kryb som i Aar, Ørentvistene ligefrem belejrede Sommerhusene, dryppede ned fra Loftet og var at finde i ens Natskjorte om Morgen. Spyfluer kom ad de ubegribeligeste Veje ind i Spisekammeret og lagde deres Spy i Leverpostejen, der formodentlig i Forvejen var tilberedt af Affald og afvitaminiseret. Heller ikke Edderkopper og Mejere var der nogen Mangel paa. Myggeplagen steg til en saadan Grad, at den blev Bladstof — i Gribskov maatte nogle Skovarbejdere nedlægge Arbejdet og flygte, saa forstukne blev de.

Det er nu ejendommeligt nok, at den stigende Myggeplage vistnok kan betegnes som et Krigsfænomen og maa sættes i Forbindelse med den enormt stigende *Tørveproduktion*. Stikmyggene udklækkes ikke i Sør eller rindende

Vand, men i smaa Pytter, der tørrer ud om Sommeren, eller i Engenes smaabritte Vandhuller, der fyldes om Foraaret, naar Sørerne stiger.

Ved Tørveproduktionen forvandledes store Dele af Landets Enge og Marker til Arealer, der hen paa Efteraaret staar med surt og mørkt Vand, og hvis Vandstandsdybde ikke er over et Par Decimeter eller endda mindre. Disse Fladvande er glimrende Udrugningssteder for Myg, og naar Myggeplagen ikke blev endnu værre, maa vi takke den regnfulde August for det, som vi ellers var saa kede af.

I denne Forbindelse kan man kun give Wesenberg-Lund Ret, naar han beklager, at vor Guldsmedfauna er ved at tage af. Art efter Art bliver sjældnere. »Men den, der har set Guldsmedene afpatruljere Sivskove og Skovbryn, set dem gibe Myg efter Myg, og har fundet Resterne af Byttet æltet til Kugle i Guldsmedenes Mund, ved at de indfinder sig i Flokkene af Skadedyr, naar disse danner Skyer om Trækronerne, ved ogsaa, hvad det vil sige, om denne Fauna decimeres for langt ned.«

Hvad Gravehvepsen angaar nyder den den Ære at have haft ikke ringe Betydning for Udviklingslærrens Historie. Det var *Fabre*, der først i 1855 paaviste, hvordan Gravehvepsen lammer sine Ofre. For at Billen skulde lammes, maatte den stikkes i nogle ganske bestemte Nerveknuder.

Fabre kunde da ikke unddrage sig den Slutning, at Hvepsen sidder inde med ubevidst Visdom, en Intuition, der gaar langt ud over menneskelig Forstand.

I Aaret 1859 udkom Darwins »Arternes Oprindelse«, og det er ikke underligt, at Fabre maatte blive en Modstander af den. Hvordan skulde det nemlig forklares, at en ufuldkommen Paralysering kan udvikles til en fuldkommen? Kan Ofret bevæge sig, saa fjerner det sig naturligvis, inden det er puttet ned i den Rede, det skal opbevares i. Dræbes Offerdyret, saa er det ubrugeligt som Føde for Larverne. Den Hveps, der ikke er Mester i den Kunst at lamme sit Offer, kan altsaa overhovedet ikke forplante sig!

Senere Undersøgelser har vist, at dette Ræsonnement ikke holder Stik. Hvepsens Brod rammer langtfra altid Nerveknuden, men bores ind paa maa og faa. Mange af de paralyserede Dyr dør, og Hvepselarverne kan godt leve af halvradden Føde. Der gives ogsaa Gravehveps, der simpelthen dræber deres Bytte.

Der er altsaa ikke noget i Vejen for, at Gravehvepsene lader sig indordne i Udviklingsrækker, og Fabres Kritik er et lærerigt Eksempel paa, hvor varsom man skal være med at forkaste en velfunderet og uhyre frugtbar Teori udfra enkelte Jagttagelser, der synes at stride imod den.

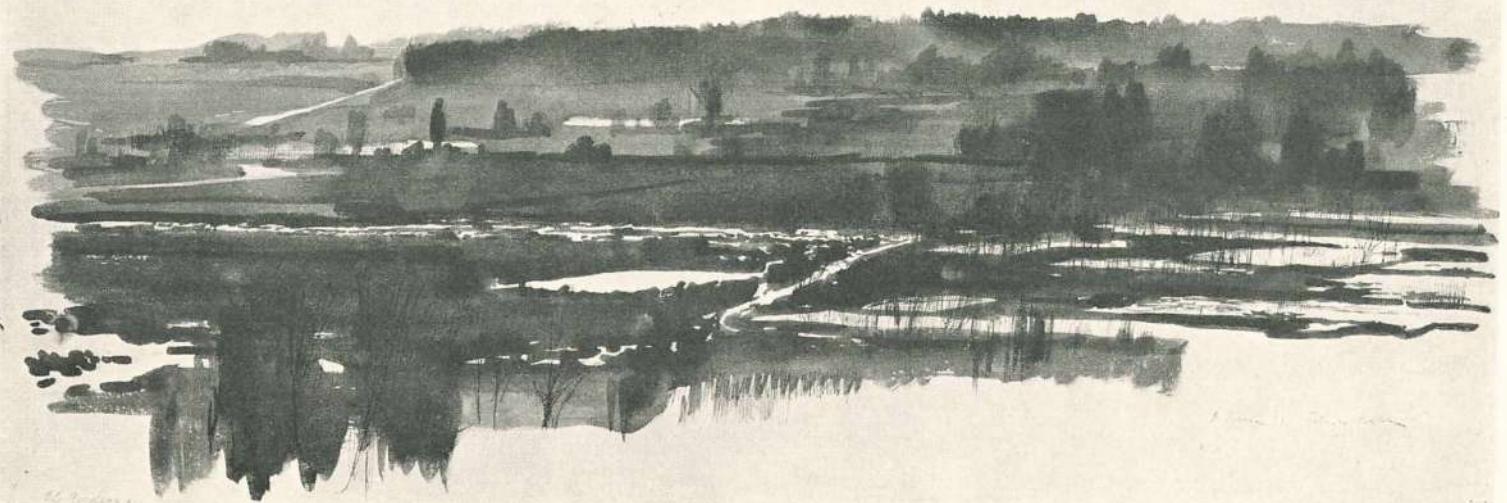
Derfor er Fabres Problem alligevel ikke løst, og der er

stadig nok at undre sig over. Det staar nemlig stadig fast, at en bestemt Hvepsefamilie *Ammophila* giver Ofret flere Stik, mens *Scolia* og *Psamnochares* kun stikker een Gang i fuld Overensstemmelse med om Ofrets Nerveknuder sidder spredt eller samlet!

Ude i Ellemosen har Dr. Erik Tetens bygget et insektbiologisk Laboratorium »Pilehuset«, og her kan Gravehvepsen og Skovgræshoppen faa deres Stofskifte og Temperatursvingninger undersøgt med de mest moderne Apparater. Selv Græshopernes Sang har Dr. Tetens registreret paa Mikrofon, og det er ikke let paa Grund af Græshoppesangens høje Frekvens.

Bakkerne.

I 1886 blev det første Tilflugtssted for Feriegæster oprettet herude. Det var den gamle Kro inde i Tisvilde By. Den nedbrændte en Vinterdag i Begyndelsen af Aarhundredet. Allerede dengang søgte Kunstnere og Videnskabsmænd ud til Tisvilde, Drachmann og Harald Høffding f. Eks. Hele Strækningen fra Skovleddet ud til Landevejen og ned til Tisvildeleje laa dengang hen som Overdrev. Man saa kun et enkelt gammelt Bondehus med nogle forblæste Popler ved Gavlen. Hist og her laa en Rugmark eller Kartoffelmark, alt det øvrige var Græs isprængt med smaa,

Sydsiden af Hegnet og Ellemosen set fra Tibirke Bakker, Februar 1939.

lyngklædte Klitter. Ved Foraarstid saa man hele Fladen som et eneste stort Tæppe af vilde Stedmodersblomster.

1894 blev Badehotellet bygget, og efter at Banen var forlænget fra Helsinge til Tisvildeleje, kom der Fart i Byggeriet. Nu er hele Strækningen fra Tibirke Lunde og ud forbi Sandkroen i Hænderne paa Landliggerne.

Det var sidst i Tyverne, da *Poul Henningsen* skrev sine ypperlige og grundlæggende Kroniker om Naturfredning og om det danske Landskabs Karakter, at han døbte Tibirke Bakker om til Snob Hills. Senere har *Hans Scherfig* taget Kritiken op i sin satiriske Roman »Den forsvundne Fuldmægtig« (1938). »Alle de smaa Bondehuse i Bakkerne ejes af Københavnerne,« hedder det hos Scherfig. »Det er kultiverede Folk og kendte Folk. Det er Æstetikere, der forstaar at vurdere Naturen og passer paa, at der ikke kommer almindelige Mennesker ind i Panoramaet. Nogle af dem er Kunstnere, der maler evige Billeder af Bakkerne og Træerne og Sommernatten og Mosekonen.

Husene er mere bondeagtige end Bøndernes. Straatag er direkte paabudt af det Konsortium, der sælger Grundene.

Det er ikke Vandaler og Barbarer mod Naturen, der bor her. Grundejerne har forpligtet sig til at bevare Bakkerne uberørte i den oprindelige Tilstand. Der maa ikke graves Haver og sættes Hegn op. Lyngen og Græsset og Marehal-

men faar Lov til at gro naturligt. Danmarks Ur-Natur ligger uberørt med skønsom Bevoksning af østrigsk Bjerg-Fyr og tysk Rødgran og sibirisk Fyr. Her blev frivilligt naturfredet, endnu før Naturfredningsforeningen blev til.

Men Uberortheden og Fredningen er kun for Ejerne. Det er kun for sig selv, at de har fredet Bakkerne og Bjergfyrren. Privat. *Privat. PRIVAT!* staar der. Og: *Ingens Adgang.* Og **ADGANG FORBUDT!** Ikke engang Vejene gennem Bakkerne maa betrædes af andre end Grundejerne. Kun een eneste lille sirligt anlagt, gruset Sti har Natufrederne reserveret tilfældige Turister og »Søndagskøbenhavnerne«, Folk, der kun kan se paa Naturen een Gang om Ugen, og som derfor maa formodes at mangle Forudsætninger for at paaskonne den. Store Skilte forkynder, at Bakkerne er privat Ejendom, men »ved særlig Velvilje fra Grundejerne er denne Sti aaben for Turister«. Men det er forbudt at gaa udenfor Stien! Følg Pilene! Til Udsigten! — Og mellem to Rækker truende Skilte gennes man op til en Udsigtsbænk, hvorfra man ved Grundejernes Velvilje gratis har Lov til at skue ud over Verden».

Man maa give Scherfig Ret i, at de æstetiske Servituter, der er blevet paatvunget Husene i Bakkerne, ikke har været til Gavn, selvom man ikke vil gaa saa vidt som en ung Kunstner, der tegnede derude, og som erklærede, at det røde

Murstenshus, der kaldes »den gamle Skole«, var langt det smukkeste og det eneste anstændige Hus i Bakkerne.

Heller ikke byplanmæssigt kan man sige, at Bebyggelsen er heldigt gennemført. Det rimeligste havde været at lægge Husene langs Vejen og i Kanten af Hegnet og lade selve Bakkerne ligge fri. Saa havde det heller ikke været nødvendigt at spærre Folk ude med alle de irriterende Skilte.

Men pragtfuldt er det jo at staa paa den ene vældige, lyngklædte Højdryg og se over Dalsænkningen over til Broderbakken. Jeg gaar op paa »Udsigten« en Dag, hvor en Fjorten-Dages-Regn endelig er regnet af. I fjorten Dage har det været Graavejr med tung, mørk Himmel, silende Dagregn afbrudt af piskende Byger og om Natten et Bombardement af Draaber som Hagl mod Vinduer og det famøse Straatag. Regnvæden satte sig i Væggene og gjorde Luften i Stuerne kælderklam. Man kunde ikke længere faa Tøj vasket, for det var umuligt at faa det hængt til Tørre. Ude paa Stubmarkerne gik Karle og vendte Negene, for at Kornet ikke skulde raadne op. Man blev simpelthen syg af Solmangel og Væde og mærkede Sumpfeberen stige op fra Moseengene og Bakernes drivvaade Græs

Nu er Regnen blevet afløst af en strid Vestenvind. Oppe paa Udsigten høres Havets Konkylikogen og den susende, synkende og stigende Vind som et mægtigt Orgel. Blikket

gaar over et Bælte af mørkegrønne Graner udover Mosen og Markerne, med Traverne i Række og Kører paa Græs, til Arresø. Selv helt her oppe paa Bakkeknolden gror lidt Korn og er der blevet nok til et Par Stakke. Luften er bleggraa, og Skyerne gaar højt i hvide Eskadrer med Skyggerne slæbende under sig hen over det flade Land for Foden af Bakkerne. I Nordvest rejser sig Kullens Skrænter som et fjernt, taageblaat Bjergland. Og lige i det stik modsatte Himmelhjørne glimter en Stribe Vand frem: Roskilde Fjord. Mod Sydøst standses Blikket af Grib Skov, og ud i den grumset lergule Arresø skyder Avderød sit skovklædte Næs.

En vældig Sky sejler hen under Solen med en hvid Kant af Sollys og et truende Regnmulm i sin Bug som et enormt, infusorielignende Dyr, der skyder stadigt vekslende Fangarme ud i det umaadelige Rum.

Og vil jeg søger Lægedom herude og samle Kræfter til den kommende Vinter, saa søger jeg ikke til Helene Kilde men gaar op i Bakkerne og finder mig et Leje paa *Jomfru Marias Sengehalm* — en finere Seng gives vel ikke i Verden!

Omkring mig strækker sig Blomsternes Herlighed, Tibirke Bakkers Rigdom af mangefarvede Urter. Her staar Røllike og Skabiose, Havreklover og Høgeskæg, den blegblaau Blaa-hat og den gule Agermaane. Evighedsblomst og Perikum fylder hele Dale som en Dug af Solskin. Jeg er i et Eventyrlig

rig af blaa, hvide, gule og rødviolette Blomsterkroner, Oksetunge i alle Variationer, Kongelys som høje Fyrtaarne og bittesmaa Urter med spinkelt, finfliget Bregnespind af Blade og smaa underlige, sorte Bær, der ligner Lopper. Sort Natskygge og Blæresmælte, Stolt Henrik og Vejsennep, som ogsaa kaldes Barberforstand !

Op af Blomsterpragten stikker Marehalmen sine hvidlige Spyd. Over alle disse Blomster — Snerler og Kløver, Burrer og Skræpper og vild Gulerod — er der en sagte Uro. De nikker og drejer og svinger deres Klokker og Skærme i Vindpustene, der stryger hén over Bakkerne om Kap med de utrætteligt pilende, lavt flyvende Svaler.

Genfærdshavet.

Rød under Bakkeranden
synker en Sommerdag.
Gøgen i Birkelunden
sætter sit Ur i Slag.

Maanen kogler mod Jorden
og lokker med magisk Stav
de gamle, svundne Vande
af Mose og Tørvegrav.

Over den lysende Taage
krummer sig Bakke og Krat
som Holme i Genfærdshavet,
der engang var Kattegat.

Hegnet.

Gaar man ind i Hegnet ved Afferbo Ruin, kan man gøre en lille Afstikker til den nærliggende Grusgrav, hvor Træerne er ved at skride ned ad Skrænterne, og Guldsmedene svirrer. Fra Bangshøj ser man ned i Enebærdalen med dens cypreslignende Buske, Birketræer og Lathyrus og Kaprifolium snoende sig om Træernes Stammer. Man er i en Skær-sommernatsdrøm. Helt anderledes er Udsigten fra Harehøj, en Bronzealderhøj med store Enebær- og Hybenbuske, Ved-vindel og Storkonval. Her ser man ud over Havet til Lise-leje, Halsnæs og Ods Herred — et enormt Syn ! Havet gaar med hvide Bølger bag den graagrønne Klitrække, Afferbo Plantage ligger lav og flad langt nede. Ned ad Højens Skrænt gror Lyngen, og en vældig Birk staar ved dens Fod. Og her er man ikke langt fra Troldeskovens hærgede Fyrre-stammer, der vrider sig saa kvalfuldt paa Jorden under Blæstens Kvælertag. Over Stranden og dens Klitter rejser sig Djævlebakernes stejle Skrænter med deres Bræ-Kløfter.

Tisvilde Hegn. August 1941.

Nyligt er der hugget en ny Udsigt fri ikke langt fra Lundene paa *Kulsvierhøjen*.

Inde i Hegnet har Naturen sit eget kemiske Laboratorium, hvor Svampene staar som hvide og brune Krukker, fyldte med nærende eller giftige Medikamenter. Her kan du ud-danne dig til Svanpejæger og krydre din Gane med selve Skovbundens gærende og emmende Safter, medicinske Olier og mineralske Stosser. Undertiden i Skumringen kan du faa Øje paa et bitte lille skyggegraa Folk, der smutter hen over Skovbunden. Det er Hegnets smaa Kobolde, der er ude og tilse deres Kolber og Digler og alle deres Apotekervarer.

Men jeg er ikke sikker paa, at det er godt for Karakteren at blive Svanpejæger. Ingen skuler saa menneskeæderisk til hinanden som to Svanpejægere, der er ude en tidlig Morgen. Hvorfor gaar han nu der paa mit gamle Sted? siger de begge to til sig selv og hader hinanden. For Resten er det afskyeligt at se saadan en Kantarelrøver efterlade sig en plyndret Grøft, hvor Mosset er revet af i lange Flader med en Pind, og hvor man er vis paa, at der vil gaa Aar, før der gror Kantareller igen i Vandalens Spor. Er han klar over, at han ogsaa ødelægger Skoven for sig selv.

Her skal meddeles afdøde Professor *Carl Petersens* Raad til Svampespisere, saadan som de er givet videre til mig af Digteren Hans Hartvig Seedorffs Frue:

Calle Petersens Svamperaad.

Hvordan man altid kan sikre sig en god Svamperet.

Først bruner man Løg, saa de næsten er brankede og rig-tig sprøde og *bien dorées*, saa tager man dem af Panden, kommer Svampene paa den tørre Pande (man kommer ikke Smør paa). Panden bliver fyldt af Saften fra Svampene, og den indkoges. Naar den er fuldkommen indkogt, lægger man Svampene væk paa et Fad, bruner en stor Klat Smør, og saa kommer man Svanpe, Løg, Salat og Peber paa og roder det godt sammen i det brune Smør. Saa er de altsaa fine, elegante, sprøde. Man skænker et Glas Rødvin og har saa en Herreret.

Landevejens Poesi.

Første Gang jeg kom herud — for mange Aar siden — boede jeg hos Johannes V. Jensen, og en Dag cyklede vi til Frederiks værk for at proviantere til Huset. Foran paa Styret havde Johannes V. Jensen en Spaankurv, og den blev efterhaanden fyldt med Skærver, som han plukkede op langs Vejen i Skærvedyngerne og sandt geologisk interes-sante. Inde i Frederiks værk drak vi en Øl foran en lille Be-værtning, og Værtten, der serverede, stirrede ude af sig selv paa Kurven med Skærverne, der vist var ganske almindelige

Vejskærver. Tilsidst kunde han ikke styre sin Nysgerrighed længere og spurgte:

— Mig Forlov, hvad bruger egentlig den Herre alle de Sten til?

— Til Ballast! sagde Johannes V., og saa svang vi os op paa Cyklerne og kørte.

Købmandshandelen.

Ved et Vejsving i Udkanten af Lejet ligger Købmændshandelen. Foran den staar gerne to-tre Cykler med Torvekurve paa Styret. Farveprægtige Reklameplakater med kolossale Sydfrugter og Prospekter af Majsmarker straaler i Vinduerne. Ned fra Loftet i Butiken hænger Tøjknager, Svabere, Rygsække, Vaskesvampe, Fluesmækere, skinnende Kaffekander og Tekedler af Aluminium og en Klase spraglende Legebolde i et Næt. Et Skab er fyldt med Dukkehoveder, Lommeure, Drikkeglas, Perlekranse og Berlokker, og paa Væggen frister et Papskjold Drengene med en Ophængning af Superior Pocket Knives. I et Hjørne er der en hel Manufakturafdeling, og gennem en Døraabning ser du ind i en anden Stue, der tjener som Slagterbutik og Grønhandel. Hylderne bag Disken er fulde af Spiritus, Cigarkasser og Keramik, Træsko, Pampusser og røde Lædertøfler, og

overst oppe ligger Ruller af Tapetpapir. I Vinduet skinner den blanke Kaffemølle, paa Disken staar en Glasmonstre med Penge- og Tobakspunge og en anden Montre med Slik og kulørte Bolcher, Chokolade i fyrværkerifarvede Staniol-Pakninger og Lakrisstængler, der er formet som Shagpiber med en Ild af smaa røde Sukkerkugler paa Enden af Pibehovedet.

Egnen i Kunsten.

Digtene fra Johannes V. Jensen og Ludvig Holstein til Hans Hartvig Seedorff og Frederik Nygaard har taget Op-hold og søgt Inspiration i Egnen. Paa Malerne har Egnen virket med en Tiltrækningskraft, der ikke viser Tegn til at svigte. Skovgaardene stammer heroppe fra, fra Vejby, og Kunstmusæt ejer P. C. Skovgaards »Udsigt mod Frederiks-værk fra Tisvilde Skov« med de tunge Skyer, som Blæsten driver hen over Landskabet med den forkroblede Vegetation. Thorald Brendstrup (1812-83) malede smaa Billeder fra Frederiks-værk, der ogsaa kan ses i Kunstmusæt. J. Th. Lundbyes Billede fra Arresø hænger paa Thorvaldsens Mu-sæum — som Johannes V. Jensen har paavist, har det faaet en gal Titel: det er ikke en Udsigt mod Flyvesandsbakkerne ved Tisvilde, hverken Tisvilde eller Tibirke Bakker kan ses fra det Sted, hvor Billedet er malet, nemlig ovre fra Syd-

siden af Søen et Sted i Nærheden af Hillerødvejen mellem St. og Lille Lyngby. De Højder, man ser paa Billedet, er Avderødnæssets østre Bred med Sonnerup Skov.

Landskendte er Sonnes Billeder af Skt. Hans Natten med de syges Søvn paa Helenes Grav og hans Maleri af Skt. Hans Festen i Tisvilde. Det første ejes af Kunstmusæt, det andet af Rigsdagen.

Blandt dem, der kom tidligst herop var Carl Locher og Viggo Johansen. Herman Vedel og Møhl tog varigt Bo paa Egnen, lige saadan Julius Paulsen. Af Poul Christiansen har Kunstmusæt et Landskab fra Bakkerne med Udsigt over Ellemosen. — Det var ikke altid, dc indfødte kunde forstaa de fremmede, der opførte sig helt anderledes, end de var vant til. En Dag kom Skovløberen ind til Sognefogden og sagde helt ophidset :

— Hør Sognefoged, den er grulig gal, der gaar en skrupskør Mand ude i Skoven. Jeg har set ham flere Dage. Han standser pludselig og holder højre Arm op over Hovedet og kigger ind under den, saadan helt hen i Vejret. Saa laver den gale Mand en Kikkert af Hænderne og glor ind imellem Træerne, som om han saa Spøgelser. Du maa sætte ham fast, Sognefoged, før han gaar hen og laver en Ulykke paa nogen!

Sognefogden blev helt altereret og belavede sig paa at

rykke ud. Omsider faldt han dog til Ro, da han forstod paa Beskrivelsen, at det var Maleren Carl Holsøe, der havde været ude at se paa Motiver.

Horsens Musæum har Gottschalcks Billede af Holløse Stubmølle set mod Vejby. Han har ogsaa malet et Billede af den gamle Egealle fra Røhls Tid ved Tisvildelunde og to Billeder fra Haardtlundsgaard, den Gaard hvori Scharff boede som Dreng hos sin Familie. Her stod Scharff og saa for første Gang en Maler bruge Tubefarver og male direkte efter Naturen. Gottschalck gav den barbenede Dreng Farver og opfordrede ham til at male efter Naturen, efter nogle Æbler f. Eks., og ikke blot ud af sin Fantasi.

Harald Hansen har malet Asserbo Plantage og Kattegats-billeder (Solnedgang ved Kattegat, 1931), Jørgen Thomsen gode Ungdomsbilleder fra Hegnet og et stort Billede af Arrenakke, Victor Haagen-Müller Udsigter fra Hegnet over Brandlinjerne ned mod Havet.

Men stærkest af alle nulevende Malere har William Scharff knyttet sit Navn til Egnen. Han kan male Hegnet med dybe blaa Skygger og et Spir af en Gran, der rejser sig mosgrøn i Midten, men i Kanterne gul og solbeskinnet som en Sky. Den ligner en Lansespids med Modhager, og ved Siden af den staar andre spidse Træer, lysegrønne med gult Sollys mod Skovdyrets blaa Mørke. Alle Linjer peger

Landskab ved Pølaa. Annisse 31. Marts 1939.

Landskab ved Pølaa. Annisse, 31. Marts 1939.

opad fra den skraanende, skyggestribede Skovbund. Det er ikke et naturalistisk Udsnit af Virkeligheden, et Sind har grebet Naturen og præget den, Indtrykket er blevet Udtryk.

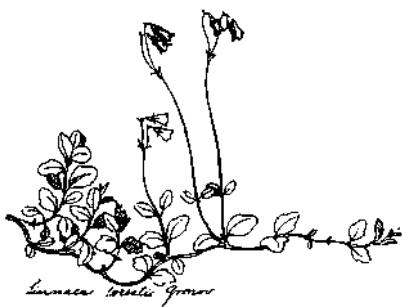
Eller han maler Skoven, der stiger med en Række ganske lige, tynde, røde Graner op i en skyfri, knaldblaa Himmel, der ses i Skaar mellem Træernes Toppe. Til venstre staar en Gran, der minder om en kinesisk Pavillon, og den har til højre et anderledes bygget, gulgrønt lysende Tsvillingtaarn. De to Graner kunde næsten ligne en lille Kirkebygning.

Eller han maler i et tredje Billede Granerne uden blaat, uden gult, et dybt, rent brunt toner frem, de visne Grannaales brændte Sienna. De tynde, røde Granstammer staar

som Traade i Skovens Væv. Lyset er hvilende, neutralt og virker som en Pavse i Sindet. Men stadig er der de opadstræbende, gotiske Linjer i de spydliggende Keglegraner.

I »Legende« (1920) har han i symmetrisk Opbygning malet Bondekoner, der forskyder sig paa begge Sider som Kulisser i Billedet, og i Midteraksen en hvid Hest set lige bag fra. I Forgrunden som en Frise Ænder, Høns og Svinehoveder. Under Hesten staar en stor, hvid Hane med rød Kam. Og i Baggrunden en pagodeagtig, alterlignende Opbygning af Graner.

Et saadant Billede er ikke Realisme, men Mindekunst. En Sjæls befolkede Landskab.

I TIBIRKE BAKKER

Om mig breder Brynet
sig med Birk og Gran —
vidt omkring gaar Synet
over Moseland:
fra en Gyvelbakke
over Tørvestakke
til, hvor Arrenakke
staar mod Himlens Rand!

Skovens Indelukke,
Hegnets grønne Hus --
lad dit Hjerte vugge
af et Solskinssus!
Hvad der saa fortælles,
spire, gro og ældes
har vi alle fælles,
Træ og Mand og Mus.

Grønne Firben leger
i en Solskinskrog,
og hvor Bregner svajer,
bugter sig en Snog.
Langvejs henne aner
jeg bag spidse Graner
som bag Silkefaner
Havets dybe Kog.

Land, med Sø formælet
i en evig Pagt,
ligger du besjælet
af en dobbelt Magt,
Land med Næs og Vige,
tunget ud i Flige
og dog samme Rige
mod en Stjerne strakt!

Flittigt har vi avet
 selv en karrig Jord,
 hentet op af Havet
 Næring til vort Bord.
 Har vi dyrket Landet,
 har vi ogsaa sandet,
 at det Land har dannet
 os, hvorhen vi for.

Her har Hjertet hjemme
 mellem Fjord og Krat.
 Lyt til Danmarks Stemme
 i den lyse Nat.
 Lad den altid klinge,
 løfte fri sin Vinge,
 som en Kilde springe!
 Er du da forladt?

Sekler har du baaret,
 Danmark, paa din Ryg,
 saa med Fryd i Skaaret
 segne Rug og Byg,
 saa i mørke Vintre
 Rimkrystaller tindre,
 hørte Isen splintre,
 og din Tro blev tryg.

Om os brænder Jorden,
 og i Brandens Skær
 rammes ogsaa Norden
 af det vilde Vejr.
 I din svale Skygge
 vil vi sammen bygge,
 Danmark, paa din Lykke!
 Vær os altid nær.